

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет програмної інженерії та бізнесу

Кафедра публічного управління та підприємництва

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи
(тип кваліфікаційної роботи)

другий (кваліфікаційний)
(освітній ступінь)

на тему «Управління соціально-економічним розвитком регіонів в контексті нестабільного середовища»

ХАІ.601.6-96пу1/2.22В.281.290-9/20-6 ПЗ

Виконав: здобувач (ка) 2 курсу групи № 6-96пу1/2
Галузь знань 28 «Публічне управління та адміністрування»

(код та найменування)

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

(код та найменування)

Освітня програма «Управління та адміністрування регіональних економічних систем»

(найменування)

Корнієць А.Л.

(прізвище та ініціали здобувача (ки))

Керівник: Ковальчук В.Г.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: Латинін М.А.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2022 рік

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет програмної інженерії та підприємництва
Кафедра публічного управління та підприємництва
Рівень вищої освіти другий кваліфікаційний
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітня програма «Управління та адміністрування регіональних економічних систем»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ В. Г. Ковальчук
(підпис)
«28» жовтня 2021 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ
Корнієць Андрію Леонідовичу

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи «Управління соціально-економічним розвитком регіонів в контексті нестабільного середовища»

Керівник кваліфікаційної роботи Ковальчук Вероніка Геннадіївна, д.н. з держ.упр., проф.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджено наказом Університету від «26» жовтня 2021 року № 1707-уч

2. Термін подання здобувачом кваліфікаційної роботи «14» лютого 2022 року

3. Вихідні дані до роботи – матеріали переддипломної практики

4. Зміст пояснювальної записки (перелік завдань, які потрібно виконати):

провести теоретичний огляд сучасних підходів та концепцій, моделей та методів стосовно теми та мети кваліфікаційної роботи;

запропонувати та обґрунтувати удосконалені підходи до вирішення поставлених проблем; дослідити теоретичні засади оцінки соціально-економічного розвитку регіонів в контексті нестабільного середовища;

визначити основні моделі політики регіонального розвитку в умовах стабільної та нестабільної динаміки; провести аналіз регіональної динаміки соціально-економічного розвитку в умовах нестабільності;

дослідити тенденції соціально-економічного розвитку регіонів в умовах нестабільного середовища;

оцінити просторові аспекти соціально-економічного зростання регіонів;

обґрунтувати вплив територіального капіталу на моделі економічного розвитку регіонів.

5. Перелік ілюстративного матеріалу:
вступ (назва кваліфікаційної роботи, мета, об'єкт, предмет, задачі кваліфікаційної роботи);
огляд підходів, моделей та методів вирішення загальної проблеми кваліфікаційної роботи;
обґрунтування удосконаленого підходу до вирішення сформульованої проблеми;
економічне обґрунтування наведених рекомендацій та пропозицій;
– висновки.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Основний	Ковальчук В.Г., зав.кафедри 601		

Нормоконтроль _____ Т.Ю.Можевенко _____ «_____» _____ 2022 р.

6. Дата видачі завдання «28» жовтня 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Підпис
1	Вибір теми, обґрунтування її актуальності і визначення рівня її розробленості; вибір об'єкта, предмета, формулювання мети і завдань дослідження	28. 10.21	
2	Збирання необхідної наукової та статистичної інформації, пошук, вивчення і аналіз літературних та інших джерел за темою дослідження; вибір напрямів дослідження відповідно до поставленої мети	01.11.21- 20.11.21	
3	Відпрацювання гіпотези й теоретичних передумов дослідження, визначення наукового завдання	22.11.21- 27.11.21	
4	Вибір методів дослідження для досягнення поставленої мети	29.11.21- 04.12.21	
5	Оброблення і аналіз результатів дослідження	06.12.21- 25.12.21	
6	Написання тексту роботи, оформлення її вступу, висновків, переліку посилань	27.12.21- 19.01.22	
7	Оформлення роботи відповідно до стандартів та проходження нормоконтролю	20.01.22- 27.01.22	
8	Одержання відгуку керівника та рецензії	28.01.22- 29.01.22	
9	Передзахист	31.01.22	
10	Підготовка до захисту	01.02.22- 14.02.22	

Здобувач

_____ (підпис)

А.Л. Корнієць

(ініціали та прізвище)

Керівник роботи

_____ (підпис)

В.Г.Ковальчук

(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків, що займає 101 сторінок друкованого тексту. Матеріали кваліфікаційної роботи містять 8 рисунків, 11 таблиць, 3 додатків. Список використаних джерел складається із 84 найменування, які займають 9 сторінок.

В першому розділі розглянуто теоретичні засади оцінки соціально-економічного розвитку регіонів в контексті нестабільного середовища. Визначено зміст стабільності та нестабільності динаміки економічного розвитку. Досліджено політика регіонального розвитку в умовах стабільної та нестабільної динаміки. Розглянуто теоретичні основи стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України. Другий розділ присвячено аналізу регіональної динаміки соціально-економічного розвитку в умовах нестабільності. Досліджено тенденції соціально-економічного розвитку регіонів в умовах нестабільного середовища. Проведено аналіз сучасного розвитку освіченості та стану здоров'я населення регіонів України. Проаналізовано взаємозв'язок між регіональними економічними системами та національною економікою. В третьому розділі розглядаються перспективи моделювання оцінки нестабільності розвитку територій. Визначено підходи до оцінювання просторових аспектів соціально-економічного зростання регіонів. Рекомендовано шляхи удосконалення концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України. Розглянуто оцінка впливу територіального капіталу на моделі економічного розвитку регіонів.

В результаті проведеного дослідження виконано поставлені завдання, досягнуто мету кваліфікаційної роботи. У роботі розроблені та обґрунтовані заходи щодо вдосконалення оцінювання просторових аспектів соціально-економічного зростання регіонів.

SUMMARY

The qualifying work consists of an introduction, three chapters and conclusions, which occupies 101 pages of printed text. Qualification materials contain 8 figures, 11 tables, 3 appendices. The list of used sources consists of 84 titles, which occupy 9 pages.

The first section considers the theoretical basis for assessing the socio-economic development of regions in the context of an unstable environment. The content of stability and instability of the dynamics of economic development is determined. The policy of regional development in the conditions of stable and unstable dynamics is investigated. Theoretical bases of stimulation of social and economic development of regions of Ukraine are considered. The second section is devoted to the analysis of regional dynamics of socio-economic development in conditions of instability. The tendencies of social and economic development of regions in the conditions of unstable environment are investigated. An analysis of the current development of education and health of the population of the regions of Ukraine. The relationship between regional economic systems and the national economy is analyzed. The third section considers the prospects for modeling the assessment of the instability of territorial development. Approaches to assessing the spatial aspects of socio-economic growth of regions are identified. Ways to improve the concept of spatial socio-economic development of the regions of Ukraine are recommended. The assessment of the influence of territorial capital on the model of economic development of regions is considered.

As a result of the conducted research the set tasks are fulfilled, the purpose of qualification work is reached. The paper develops and substantiates measures to improve the assessment of spatial aspects of socio-economic growth of regions.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В КОНТЕКСТІ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА	11
1.1. Теоретичні основи стабільності та нестабільності динаміки економічного розвитку	11
1.2. Політика регіонального розвитку в умовах стабільної та нестабільної динаміки	17
1.3. Методичні підходи до стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України	25
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	32
2.1. Дослідження тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів в умовах нестабільного середовища	32
2.2. Аналіз сучасного розвитку освіченості та стану здоров'я населення регіонів України	44
2.3. Аналіз взаємозв'язку між регіональними економічними системами та національною економікою	51
Висновки до розділу 2	60
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНКИ НЕСТАБІЛЬНОСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ	63
3.1. Оцінювання просторових аспектів соціально-економічного зростання регіонів	63
3.2. Удосконалення концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України	69
3.3. Оцінка впливу територіального капіталу на моделі економічного розвитку регіонів	76
Висновки до розділу 3	84
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах економічних перетворень та системних реформувань у сфері державного та регіонального управління, соціально-економічний розвиток регіонів України характеризується значними дисбалансами та диспропорціями у регіональному розвитку, зростанням впливу факторів нестабільності й виникнення кризових явищ, що відповідно зумовлює необхідність належного оцінювання та прогнозування просторових аспектів соціально-економічного зростання регіонів.

Посилення соціально-економічної диференціації регіонів несе негавтиний вплив на соціально-економічний становище населення зокрема, й на ефективність функціонування регіональної економіки загалом. Від так регіональна диференціація стає просторовим відображенням зростаючої економічної і соціальної диференціації. Проблематика сутності регіональної диференціації, формування ефективних програм та стратегій розвитку територіальних громад в умовах децентралізації на сучасному етапі набуває гострої актуальності, оскільки необхідно враховувати особливості формування нових економічних систем на рівні територіальних громад із максимальним залученням їх матеріальних, трудових та інших ресурсів в умовах нестабільного середовища.

Серед науковців, які ґрунтовно досліджували питання оцінювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів, доцільно виокремити: І.С. Благун, І.М. Буднікевич, І.М. Вахович, З. Варналій, М.В. Гудзь, Б. Данилишин, Л.І. Дмитришин, М.І. Долішній, Е.М. Забарна, О.А. Крайник, Т. Клебанова, М.О. Кизим, О.В. Козирева, Г.В. Лещук, В.Є. Лучик, Т.С. Максимова, І.А. Островський, В.П. Решетило, Г.В. Стадник, І.З..

Мета дослідження. Метою виконання кваліфікаційної роботи є розроблення теоретико-методичного забезпечення та практичного інструментарію оцінювання нестабільності соціально-економічного розвитку регіонів України.

Для досягнення поставленої мети в кваліфікаційній роботі необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити теоретичні положення стабільності та нестабільності динаміки економічного розвитку в контексті теорії еволюції систем та теорії економічного зростання;
- дослідити політику регіонального розвитку в умовах стабільної та нестабільної динаміки;
- розглянути методичні підходи до стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України;
- дослідити тенденції соціально-економічного розвитку регіонів в умовах нестабільного середовища;
- провести аналіз сучасного розвитку освіченості та стану здоров'я населення регіонів України;
- провести аналіз взаємозв'язку між регіональними економічними системами та національною економікою;
- узагальнити інструментарій оцінювання просторових аспектів соціально-економічного зростання регіонів;
- запропонувати заходи з удосконалення концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України
- запропонувати систему підтримки прийняття рішень щодо впливу територіального капіталу на моделі економічного розвитку регіонів.

Об'єктом дослідження є процеси соціально-економічного розвитку регіонів в умовах нестабільності.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів в умовах нестабільності.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є сукупність способів і принципів наукового пізнання, фундаментальні положення регіональної економіки, економічного аналізу, наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців у відповідній сфері оцінювання та прогнозування.

Правове поле дослідження склали чинні законодавчі й нормативні документи щодо регулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Інформаційною базою дослідження є статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства охорони здоров'я України, матеріали періодичних видань, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні теоретико-методологічного підґрунтя та практичного інструментарію оцінювання та прогнозування нестабільності соціально-економічного розвитку регіонів.

Апробація результатів роботи. Основні теоретичні положення та практичні результати кваліфікаційної роботи оприлюднено на міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Публічне управління та адміністративний менеджмент : сучасні тренди та перспективи» (28 червня 2021 року, Харків, Україна).

Практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що запропоновано модель оцінки впливу територіального капіталу на соціально-економічний розвиток регіонів як поєднання аналізу матеріальних і нематеріальних факторів, взаємозалежностей, пов'язаних з комерціалізацією та факторів децентралізації. Вона дозволить здійснювати системний моніторинг соціально-економічного становища регіонів із врахування факторів територіального капіталу в умовах децентралізації фінансових ресурсів, отримувати комплексну інформацію про показники соціально-економічного становища регіонів та загалом розробляти пропозиції з комплексу типових рішень та стратегічних регіональних програм розвитку, спрямованих на усунення негативних тенденцій та явищ в соціально-економічному розвитку.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 102 сторінках, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку джерел посилань, 3 додатки. Робота містить 8 рисунків та 84 джерела літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В КОНТЕКСТІ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1 Теоретичні основи стабільності та нестабільності динаміки економічного розвитку

Вивчення теорій економічного розвитку в економічній науці системно знаходилося у центрі уваги науковців, що зумовлювало виникнення основних моделей внаслідок узагальнень, які формуються під впливом різноманітних процесів у світовій господарській еволюції. Серед теорій, що застосовують еволюційний підхід, виділяють інституціоналізм, еволюційну економіку та сукупність теорій, заснованих на використанні методів системної та синергетичної парадигм. На думку переважної більшості науковців питання економічного зростання є одним із ключових макроекономічних проблематик всіх країн світу.

Базові основи економічного зростання визначені у працях таких науковців, як: Дж. М. Кейнс, Т. Мальтус, К. Маркс, А. Маршалл, У. Петті, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Р. Солоу, Шумпетер та інші. Основні ознаки та принципи економічного зростання, а також методологічні засади викладені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: В. Білоцерківець, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Кириленко, Б. Кузик, С. Кузьмінов, Ю. Пилипенко, Л. Проданова, Ю. Яковець та інші.

Глуха Г.Я. під економічним розвитком пропонує розуміти багатофакторний та багатовимірний процес інтегрованих структурних перетворень економічної системи на інноваційній основі з метою підвищення ефективності суспільного виробництва й якості споживання, що передбачає докорінні трансформації матеріального базису та сукупності відносин

суспільного життя у рамках забезпечення загальних відтворювальних процесів [19, с. 8].

Свою позицію щодо економічного зростання та розвитку висвітлив також В. Геєць у монографії «Нестабільність та економічне зростання», зокрема на думку науковця за умов еволюціонування економічне зростання може ототожнюватися з економічним розвитком. Тобто, якщо відбуваються стрибкоподібні зміни у народному господарстві, дані поняття не завжди співіснують разом [18].

Слід також відмітити розбіжності щодо трактування поняття «економічне зростання», зокрема це:

- довготривалий стійкий розвиток економіки, тобто процес ефективного використання виробничих, трудових, інноваційних та фінансових факторів у довгостроковому періоді без порушення стану рівноваги в короткому проміжку та із поступальним зростанням ВВП [11, с.226];
- збільшення обсягів виробництва [5, с.193];
- умова процвітання будь-якого народу [24, с.601];
- збільшення кількості товарів і послуг, які продукує національна економіка [2, с.141];
- регулярне стійке розширення масштабів діяльності даної господарської системи, яке виявляється у збільшенні розмірів застосованої суспільної праці і виробленої продукції – товарів і послуг [41, с.291];
- підсумкова характеристика національної економіки за певний період [30, с.438];
- полегшує розв'язання проблеми обмеженості ресурсів і вимірюється двома взаємопов'язаними способами: як збільшення РВНП чи ЧНП за деякий період часу чи як збільшення за деякий період часу РВНП чи ЧНП на душу населення [33, с.380].

Таким чином, досліджуючи трактування понять «економічне зростання» та «економічний розвиток» доцільно вважати за домінуючу характеристику

саме кількісні та якісні зміни соціально-економічної системи в довготерміновому періоді (рисунок 1.1).

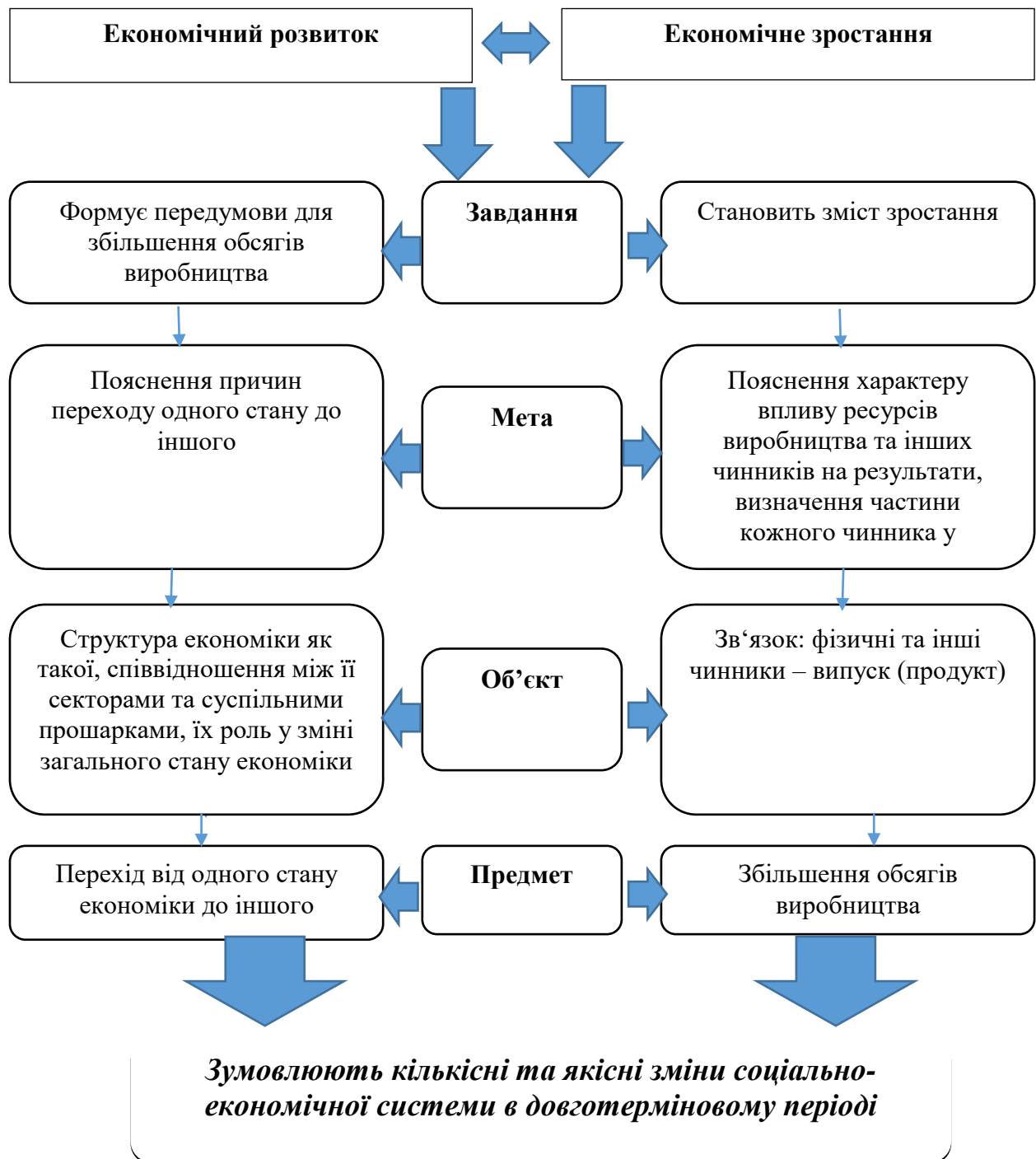

Рисунок 1.1 – Компонентна структура понять «економічне зростання» та «економічний розвиток»

Фейгерберг та Верспеген [60] стверджують, що економічне зростання насамперед є процесом трансформації, а не сходження на шлях урівноваженого росту, відтак ключовим чинником, що формує прогрес і зміни темпу зростання є технологія (і конкретно радикальна інновація). Беручись за доведення поданої тези автори обмежились кількісною перспективою (показники зростання ВВП і ВВП на мешканця), забезпечуючи тим самим «непрямі» докази.

У прийнятій процедурі дослідження, використовуючи фільтр Калмана, вони аналізували рівень зростання ВВП як (стохастичну) функцію, що змінюється щороку для шести вибраних країн: Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великої Британії та США (рисунок 1.2).

Вони виявили, що з часом різко змінювалися рівні зростання. Починаючи з руйнувань, спричинених двома світовими війнами, через період бурхливого зростання, аж до коливань з кінця ХХ століття, вони формуються в різних країнах різними шляхами.

Така велика різниця в темпах зростання свідчить про низьку практичність використання концепції сталого зростання. Шляхи економічного зростання країн показують високий рівень мінливості з плином часу. Періоди швидкого і повільного (повільнішого) зростання замінюють один одного, але без чіткої циклічної схеми. Існують суттєві відмінності між окремими країнами з точки зору розташування тенденційних змін в часі, рівнем зростання та детальним виглядом схем. В результаті подальших досліджень Фейгерберг та Верспеген [60] формують висновки про інші аспекти диференціації. Вони доводять, що ключовим у розгляді процесів динамічного зростання є поняття технологічного розриву.

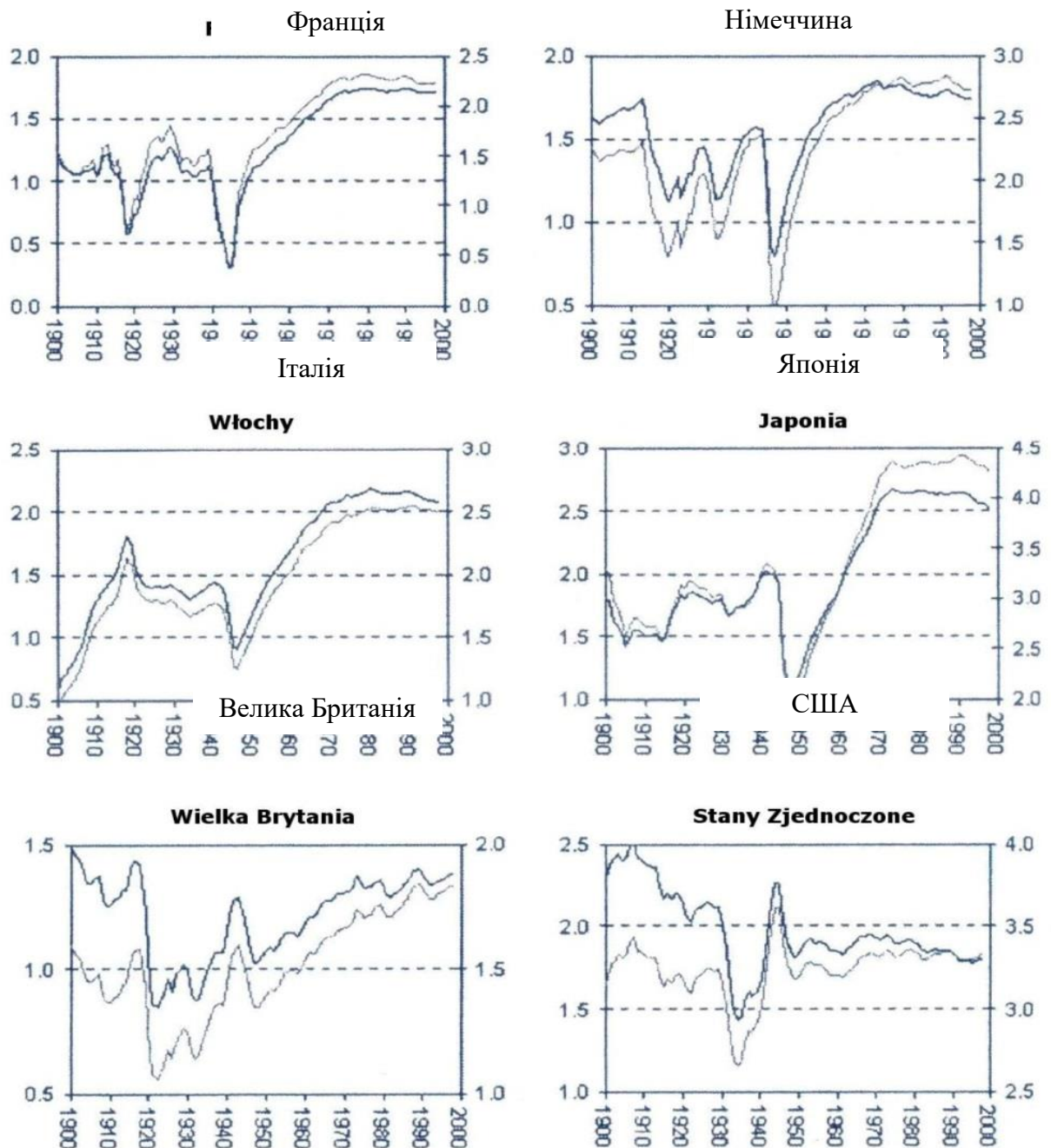

Рисунок 1.2 – Темпи росту ВВП на одного мешканця та загального обсягу ВВП, що оцінюється за фільтром Калмана*

*(світла лінія-ліва вісь; темна лінія-права вісь)

В Україні для забезпечення комплексної оцінки диференціації соціально-економічного розвитку регіонів підбір показників може здійснюватися таким чином, щоб дані були присутні безпосередньо або могли бути розраховані за статистичною інформацією.

Крім того набір показників повинен був охоплювати основні напрями соціально-економічного розвитку регіонів.

Показники, що були відібрані для аналізу, можна розділити на дві основні групи в залежності від того, які сфери життя вони характеризують: соціальні та економічні. Кожна група включає в себе по кілька показників.

Показники економічного розвитку: валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (VRP), капітальні інвестиції на одну особу (KAPINV), обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу населення (PROM), виробництво продукції сільського господарства на одну особу (SGPROD), фінансові результати підприємств до оподаткування (FR), чисельність наявного населення (NASEL), рентабельність операційної діяльності підприємств (RENT), оборот роздрібною торгівлі (ROZTORG), прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу населення (ININVEST), доходи від надання послуг пошти та зв'язку (ZV), розподіл загального обсягу витрат за напрями інноваційної діяльності (INOV), підприємства, які одержали прибуток у% до загальної кількості підприємств (VPP), коефіцієнт покриття експортом імпорту (KPEI). Показники соціального розвитку: природний приріст (скорочення) населення (PPN), міграційний приріст (скорочення) населення (MPN), економічно активне населення у віці 15–70 років (EAN), кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності (ZN), середньомісячна номінальна заробітна плата працівників (SZP), частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму (CHNPM), житловий фонд (ZNZH), забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей (ZNL), кількість виявлених злочинів (KVZ) [4, с. 183].

В Україні документом, який визначає методи оцінки регіонального розвитку є Постанова Кабінету Міністрів «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» від 20 травня 2009 року [38].

Диференціація перебуває в тісному зв'язку з рівнем економічного розвитку. Розглядаючи її як у секторальному масштабі, так і, наприклад, відносно ринку праці, можна стверджувати, що вона становить реально потенційний набір нових можливостей для регіональних економік. У ході більш ранніх теоретичних роздумів очевидним є те, що такий прояв якісних змін, які відбуваються в системах, має залишатися у безпосередньому зв'язку з їх темпом розвитку. Хоча, структурні диференціації можуть проявлятися на різних рівнях. З одного боку, це можуть бути вищезгадані відмінності у типах окремих елементів системи, але, з іншого боку, вони також можуть бути різними рівнями їхньої організації. В еволюційних системах змінна – це «внутрішня природа одиниць», що взаємодіють з іншими одиницями та самі процеси взаємодії (інтерації). У результаті одиниці взаємодіють горизонтально (як елементи одного шару) і вертикальні взаємодії відбуваються через взаємодію між рівнями. Додатково, як показує дослідження Езкурри, соціально-економічні системи, які є відкритими за своєю природою, взаємодіють з елементами систем, які їх оточують. Звідси подібні зв'язки спостерігаються в сусідніх регіонах. Проте реляційні явища не зустрічаються у цілком вільний спосіб. Здається, що просторовий дисбаланс та існуючі бар'єри, як просторові, так і законні економічні, ефективно обмежують процес взаємодії. Внаслідок цього все ще зустрічаються чимало явищ нерівностей та процеси дивергенції.

1.2 Політика регіонального розвитку в умовах стабільної та нестабільної динаміки

З 2014 р. в Україні на державному рівні прийнято, що «регіональна політика – це передусім політика розвитку», яка включає «розроблення заходів та інструментів, метою яких є не тільки безпосереднє розв'язання соціальних проблем, а й підвищення економічного потенціалу територій, збільшення продуктивності їх економіки, прибутковості місцевого бізнесу та зростання рівня доходів населення» [21, с. 5].

Як наголошують А. Сухоруков і Ю. Харазішвілі, «існує три типи регіональної економічної політики на різних ієрархічних рівнях управління:

- державна регіональна економічна політика;
- внутрішня економічна політика регіонів;
- регіональний розріз економічної політики національних і транснаціональних суб'єктів, що господарюють на території регіону» [44, с. 40].

Державна регіональна економічна політика (далі – ДРЕП) є частиною макроекономічної політики, спрямованої на соціально-економічний розвиток регіонів. Названі автори виокремлюють «три напрями ДРЕП: вирівнювання розвитку регіонів до загальнодержавних стандартів; забезпечення економічного зростання регіонів на основі їхнього власного потенціалу; змішана політика, що об'єднує перші два напрями» [44, с. 40–41].

Розпочата в Україні у 2014 р. децентралізація повноважень, підкріплена змінами в Конституції України, у Податковому і Бюджетному кодексах України (у 2014 р.), принципово дозволяє регіонам і об'єднаним територіальним громадам (далі – ОТГ) суттєво розширити свої права і зацікавленість у власному економічному розвитку. Це зумовлює окремий перегляд «внутрішньої економічної політики регіонів» як одного з трьох згаданих вище типів регіональної економічної політики (далі – РЕП).

Під регіональною економічною політикою розуміємо сукупність організаційно-управлінських рішень в сфері регулювання економічного розвитку регіонів щодо організації економічної діяльності з метою забезпечення належних стандартів життя населення незалежно від місця його проживання, гармонійного поєднання інтересів держави, окремих регіонів та адміністративно-територіальних одиниць щодо раціонального й ефективного використання їх внутрішнього потенціалу.

Відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів України» основними принципами регіональної економічної політики були визначені наступні [39]:

- збалансування загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів розвитку, визначення державою з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування науково обґрунтованих пріоритетних напрямів регіонального розвитку;

- програмно-цільового підходу до розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, створення сприятливого інвестиційного середовища в регіонах; - максимального наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до споживачів цих послуг;

- співробітництва та взаємної відповідальності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій та інших суб'єктів у виконанні завдань регіонального розвитку;

- концентрації на конкурсній основі коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також інших ресурсів з метою досягнення найбільш ефективного їх використання для цілей регіонального розвитку.

До чинників політики економічного зростання відносять [26]:

- економічну свободу – домашні господарства регіону самі вирішують, як витратити свої кошти, скільки заощаджувати; підприємства – що виробляти й де реалізовувати свою продукцію; влада регіону – як формувати свій бюджет, здійснювати інвестиції, зберігати довкілля;

- приватну власність, яка забезпечує економічну свободу, інтерес до виробництва й нагромадження;

- конкуренцію яка впливає на підвищення якості виробництва продукції, насичення товарами ринку і зниження (стабільність) цін;

- правові ринкові інституції, які створюють рівні умови підприємствам і захист прав власників капіталу;

- жорсткі бюджетні обмеження, які передбачають упорядкування й узгодженість видаткової частини бюджетів з економічною та соціальною ефективністю сфери виробництва;

- державну політику, яка має забезпечити довіру інвесторів, виробників і населення регіонів.

Домінуючими передумовами формування пріоритетів регіонального розвитку, та реалізації регіональної економічної політики є [6; 7; 35]:

- зростання диспропорційності, нерівномірності регіонального розвитку;
- низький рівень інтегрованості економіки регіонів у економіку країни, орієнтованість регіональної економіки на експорт сировини та напівфабрикатів, при значному дефіциті на внутрішньому (регіональному) ринку готових товарів вітчизняного виробництва;

- збереження високого рівня дотаційності регіональних бюджетів, що обмежує можливості регіонів і місцевих рад у реалізації перспективних інвестиційних проектів, знижує рівень мотивації місцевої влади в залученні інвестицій та стимулюванні розвитку економіки та підприємництва;

- відсутність інституційних змін, дієвих важелів та стимулів щодо запровадження інновацій та посилення структурних процесів на місцевому та регіональному рівнях;

- низький рівень розвитку інфраструктури регіонів (виробничої, дорожньо-транспортної, житлово-комунальної, комунікаційної, соціальної тощо);

- низький рівень професійної компетентності керівників та службовців органів місцевого самоврядування;

- слабе залучення регіонів, місцевих рад та територіальних громад до процесів економічних і соціальних змін, низька сприйнятливість у суспільстві до використання сучасних методів і моделей управління складними соціально-економічними процесами;

- недосконалість нормативно-правової бази, як на державному, так і на регіональному рівнях управління, що є значною перешкодою залучення й реалізації інвестиційних проектів;

- недостатнє використання регіонами потенціалу міжрегіонального та транскордонного співробітництва;

- непрогнозованість кон'юнктури на світовому ринку, що перешкоджає процесам стратегічного прогнозування, планування й визначення найбільш важливих акцентів при розробці пріоритетів регіонального розвитку, та реалізації регіональної економічної політики.

Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, реалізації ефективної регіональної економічної політики вимагають акцентування уваги на завданнях, котрі полягають у тому, щоб забезпечити [16; 46]:

- стимулювання ефективної співпраці між владою, громадянами та бізнесом щодо реалізації місцевої економічної ініціативи, залучення та оптимального використання ресурсів, забезпечення стабільного економічного розвитку територій;

- створення на місцевому рівні сприятливого інвестиційного клімату, зменшення адміністративних бар'єрів, що в кінцевому результаті сприятиме зростанню довіри інвесторів до України та збільшенню інвестицій надходжень (насамперед, довгострокових);

- розробку комплексних програм розвитку регіонів, територіальних громад й окремих галузей з метою диверсифікації регіональної економіки, зниження монопрофільності територій і створення нових галузей промисловості;

- реалізацію регіональних інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток інфраструктури регіонів і територіальних громад, що сприятиме залученню інвестицій та стимулюватиме соціально-економічний розвиток;

- здійснення програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів у сфері регіонального управління та місцевого самоврядування;

- підтримку інноваційних проектів новостворених та існуючих підприємств, сприяння зміцненню конкурентоспроможності економічних суб'єктів, у т.ч. через підвищення якості виробленої продукції і вдосконалення управлінських процесів;

- розробку й прийняття регіональних та місцевих нормативних актів, спрямованих на усунення адміністративних бар'єрів, що і надалі залишаються вагомою перепорою здійснення економічної діяльності;

- активну участь у підготовці й прийнятті законодавчих документів, спрямованих на децентралізацію фінансових потоків і забезпечення самодостатності місцевих бюджетів різних рівнів;

- забезпечення прозорості, відкритості та публічності прийняття рішень щодо використання механізмів, інструментів, стимулів, що сприятимуть економічному зростанню в регіонах;

- участь у реалізації інноваційно-інвестиційних проектів на умовах державно-приватного партнерства, в першу чергу, через відновлення та створення необхідних об'єктів інфраструктури й запровадження режиму найбільшого сприяння.

.Окрім цього слід вважати неправомірним використання тотального підходу до реалізації державної регіональної політики. Імперативом фінансового забезпечення розвитку регіонів України має стати застосування у регіональній політиці індивідуального (селективного) підходу до визначення ресурсного (зокрема фінансового) потенціалу кожного конкретного регіону та оцінювання реальних можливостей його використання на визначений період часу. Доцільність використання такого підходу підтверджується також наступними позиціями:

1. За територіальною ознакою більшість регіонів України є більшими від багатьох європейських держав, але суттєво відрізняється від них за показниками, що характеризують ступінь їх самостійності у формуванні і виборі напрямів соціально-економічного розвитку.

2. Кожен регіон України є унікальний за своїми природними ресурсами, географічно-кліматичними умовами, складом виробничо-господарських структур, станом їх використання та темпами розвитку [139, с. 305-306].

На думку вітчизняних дослідників О. Бориславська, І. Заверуха, А. Школик фінансова децентралізація визначається рівнем демократичності та компетентності державних органів влади й управління, а також рівнем довіри до органів місцевого самоврядування, сприйняття державною владою потреб суспільства в цілому і окремих громадян зокрема згідно з їхніми очікуваннями. На неї також впливають ряд соціально-психологічних, ментальних та культурних чинників, які дозволяють або не дозволяють децентралізувати фінансові ресурси в державі [10, с. 129; 45].

Стимулювання регіонального розвитку в умовах фінансової децентралізації відбувається за такими напрямками [10; 45; 48]:

1) децентралізація доходів: закріплення за органами місцевого самоврядування доходів, достатніх для належного і якісного виконання відповідних завдань і функцій, а також надання прав самостійно встановлювати їх розміри;

2) децентралізація видатків: надання органам місцевого самоврядування фінансових ресурсів на виконання завдань і функцій щодо соціально-економічного розвитку регіону;

3) процесуальна та організаційна самостійність: надання прав самостійно, під відповідальність органів, посадових осіб місцевого самоврядування формувати, затверджувати, виконувати фінансові плани, кошториси, бюджети, забезпечувати звітність і контроль тощо.

Аналіз наукових підходів провідних економістів у сфері стимулювання регіонального розвитку дозволяє стверджувати, що фінансова децентралізація має як переваги, так і недоліки, які виявляються при порівнянні суспільних витрат і вигід. До її переваг відносять такі [13; 45]:

1) наближеність органів місцевого самоврядування до громадян та безпосередня взаємодія з ними дозволяють якісно та обґрунтовано задовольнити соціальні потреби населення на місцевому рівні. Близькість місцевої влади до населення також сприяє посиленню громадянської активності, підвищенню прозорості влади і посиленню її підконтрольності

населенню. Надання суспільних благ тільки силами установ, підвідомчих центральному уряду, пов'язане зі значними витратами: при єдиному підході до територій на одних територіях відбуватиметься перевиробництво суспільних благ, на інших – їх недовиробництво, що не сприяє соціально-економічному розвитку регіонів у цілому [14];

2) забезпечення обґрунтованого розподілу фінансових ресурсів між окремими територіальними утвореннями, а також фінансування в повному обсязі соціальних та інвестиційних проектів і програм на підвідомчій території [48];

3) забезпечення макроекономічної стабільності на місцевому рівні та фінансової самостійності місцевих органів влади щодо фінансування покладених на них функцій і задач, враховуючи чітке розмежування видаткових повноважень між різними рівнями управління [48];

4) підвищення компетенції та кваліфікації місцевих органів влади в процесі вирішення поточних і стратегічних задач на регіональному рівні, посилення відповідальності місцевих органів влади та управління, а також підвищення продуктивності функціонування бюджетної системи шляхом забезпечення підзвітності місцевої влади своєму населенню [14];

б) сприяння підтримці підприємницької активності та зростанню інвестиційних можливостей місцевих органів влади та управління щодо соціально-економічного розвитку регіонів [43; 48].

1.3 Методичні підходи до стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України

Стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів є одним із головних завдань державної регіональної політики України. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» воно передбачає комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання

економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх мешканців та держави в цілому [12; 39].

У контексті фінансової децентралізації особливе значення мають організаційно-адміністративні стимули. За Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року організаційно-адміністративні стимули розкриваються через:

- децентралізацію державних повноважень шляхом їх делегування на місцевий рівень з одночасною передачею відповідних фінансових ресурсів;
- стратегічне планування та виконання поставлених завдань щодо стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України;
- координацію дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реалізації галузевих пріоритетів і завдань на різних територіальних рівнях [21].

Особливе значення при стимулюванні соціально-економічного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації займають такі відносини між державою та її регіонами, організація яких за БКУ передбачає використання таких бюджетних стимулів, як міжбюджетні трансферти, що безоплатно та безповоротно передаються з одного бюджету до іншого [17].

До місцевих бюджетів можуть надходити із державного бюджету України такі трансферти [15]: базова дотація; субвенції на здійснення державних програм соціального захисту; додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання пільг, встановлених державою; субвенція на виконання інвестиційних проектів; освітня субвенція; медична субвенція; субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження; субвенція на проекти ліквідації підприємств вугільної і торфодобувної промисловості та утримання водовідливних комплексів у безпечному режимі на умовах співфінансування (50%); інші додаткові дотації та інші субвенції.

Місцеві ради можуть передбачати у відповідних бюджетах такі види міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами [15]: субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування; субвенції на виконання інвестиційних проектів, у тому числі на будівництво або реконструкцію об'єктів спільного користування; дотації та інші субвенції.

Забезпечення стабільності національної економіки вважається одним з головних чинників досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку України. Відповідно категорія «економічна стабільність» визначає гостру необхідність теоретичного аналізу цієї категорії та її значення у економічному житті як господарюючих суб'єктів, так і країни в цілому.

Основними характеристиками нестабільності економіки є незавершеність важливих процесів ринкової трансформації, вузькість внутрішнього ринку, велика залежність від зовнішнього ринку, низький рівень економічного суверенітету в умовах випереджального зростання фінансового сектору у відриві від реального, відсталість структури економіки та її надмірна енергоємність [17; 36].

Враховуючи глобальні виклики для зовнішнього і внутрішнього середовища економіки регіонів України, варто характеризувати й оцінювати рівень нестабільності середовища за такими критеріями у рамках стратегічного планування як: динамізм факторів середовища з незначними відхиленнями від прогнозованого рівня майбутніх змін; стохастичність факторів, за якою спостерігаються значні відхиленнями від прогнозованого рівня майбутніх змін; турбулентність змін факторів без визначеного прогнозованого рівня майбутніх змін [47].

У рамках стратегічного планування розвитку економічних процесів у регіонах України вплив силової дії детермінант нестабільного середовища слід розглядати на основі типізації середовища: динамічне середовище, в якому відбуваються стрімкі трансформації, які мають ознаки тренду з незначними відхиленнями та диференційованою інтенсивністю; стохастичне середовище

відрізняється великою кількістю різноспрямованих змін, що мають значні амплітудні відхилення від тренду і здатні суттєво впливати на діяльність суб'єктів ринку у режимі випадковості; турбулентне середовище, з характерними для нього значними не прогнозованими змінами, які мають якісно новий рівень, що унеможливають існування фіксованого тренду [23].

Теоретична модель регіональної нестабільності представлена у праці Трендле «Regional Economic Instability: The Role of Industrial Diversification and Spatial Spillovers» [83]. У цій моделі регіональна нестабільність гіпотетично розглядається як функція: регіональних змінних (демографічних та пов'язаних з ринком праці), регіональної структури промислової бази (з урахуванням її різноманітності, зростання та структурних змін), а також так званих змінних просторової затримки (що відображають економічні впливи сусідніх регіонів). Трендле не враховував у своїй моделі зайнятість в конкретних галузях промисловості та рівень безробіття, вважаючи, що вони не несуть з собою значної інформації про те, які галузі є більш-менш стабільні, ніж середні [83, с. 5]. Базова модель нестабільності ілюструється рівнянням (1.1):

$$\text{INSTAB} = \beta_0 + \beta_1 L + \beta_2 I + \beta_3 S + \varepsilon \quad (1.1)$$

де, L – функція населення регіону та зайнятості;

I – структура регіональної промислової бази;

S – змінна просторової затримки;

β – орієнтовний коефіцієнт регресії;

ε – помилка оцінки.

Детальна модель, запропонована Трендле, базується насамперед на змінних, пов'язаних з ринком праці (2):

$$\text{INSTAB} = \sum_{i=1}^T [(E_i T_t - E_i T_{t-1}) / E_{it}]^2 / T \quad (1.2)$$

де, E_{it} – зайнятість (працевлаштування) в i - регіоні у час t ;

$E_i T_{rt}$ – передбачуваний рівень зайнятості в i - регіоні у час t (обчислений за допомогою лінійної тенденції);

T – період часу, в якому оцінюється лінійна тенденція.

У результаті економетричного моделювання Трендле подав декілька зауважень методологічного характеру в галузі дослідження взаємозв'язку стабільності / нестабільності та економічного розвитку регіонів. Вони стосуються перш за все вибору дослідницького експерименту. У більшості випадків це, безумовно, залежить від доступності статистичних даних, однак, як зазначає автор, необхідно, щоб були проаналізовані просторові одиниці настільки різноманітні, наскільки це можливо.

Системи, що характеризуються нестабільністю, більше схильні до змін, навіть дуже широкого спектру, однак, незважаючи на це, їхні окремі елементи можуть, як зауважив Говді, підлягати усуненню через недостатню адаптаційну здатність [37]. Це може викликати зниження ефективності функціонування системи або навіть її повну деградацію.

Дослідження стабільності просторово-економічних систем вчений Доманський представив у праці «Просторова трансформація економіки» [57]. Відправною точкою проведення вказаних досліджень було прийняття ряду теоретичних припущень і визначення умов для проведення емпіричних досліджень. Здійснена спроба вивчення стабільності типових просторово-економічних систем полягала в моделюванні розвитку та визначенні характеру його траєкторії. Доманський стверджував, що в процесі трансформації відбуваються різкі зміни устрою, які викликають вихід за межі стабільності змінних, які її характеризують. Вони можуть спричинити швидкі рухи змінних до альтернативної траєкторії, яка може бути траєкторією, стабільною чи нестабільною. Стабільна траєкторія характеризується коливаннями, які з плином часу зменшуються і вирівнюються. У випадку нестабільної траєкторії з'являтимуться процеси розвитку експлозивного (вибухового) характеру або швидкого падіння, що будуть відповідати за подальший тип поведінки всього устрою. Визначення, до якої траєкторії здійснюється рух устрою має важливе

значення, особливо в період трансформації. Це дозволяє здійснити прогнозування його поведінки та адаптувати політику до майбутніх умов [57, с. 147]. При здійсненні емпіричного аналізу Доманський застосовував нелінійні динамічні моделі, інспіровані системою диференціальних рівнянь Лотки-Вольтєрри. Тип моделі був прийнятий за Дендріносом:

$$dx/dt = a(y - \bar{y})x - bx^2 \quad (1.3)$$

$$dy/dt = c(\bar{x} - x)y \quad (1.4)$$

де, x, y – змінні устрою;

a, b, c – параметри устрою;

\bar{x}, \bar{y} – стаціонарні стани змінних устрою;

bx^2 – відштовхувальний чинник (наприклад, негативні зовнішні ефекти агломерації).

Об'єктом вивчення були такі види економічних об'єктів: адміністративно-економічні регіони і (воєводства), сільські райони, міські території, промислове виробництво, забруднення навколишнього середовища, національний дохід, експорт. Для кожного об'єкту було встановлено: систему диференціальних рівнянь, початкові умови (початкові значення змінних устрою), початкові значення оцінюваних параметрів, діаграми, що характеризують мінливість параметрів у період, що охоплюється моделюванням, рішення початкової задачі методом екстраполяції, графіки значень змінних устрою, отриманих з розв'язку задачі та графіки взаємозалежності змінних, які у фазовому просторі відображають спосіб руху траєкторії. Початкові значення змінних (x, y) були визначені на основі статистичних даних за перші роки трансформації, натомість прийнята часова перспектива склала 50 років [57, с. 148-178]. В результаті проведеного дослідження Доманський сформулював низку висновків універсального характеру, а також таких, що стосуються окремих елементів дослідження.

Узагальнюючи висновки з усього процесу моделювання, Доманський заявив, що насправді на хід траєкторії впливає галузевий розподіл, але

«продовження» розвитку з існуючою структурою може призвести до виснаження рушійної сили, як наслідку, зниження рівня економіки [57, с. 195].

Отже, проаналізовані методи необхідно імплементувати при аналізі соціально-економічної ситуації регіонів, при цьому найважливішою особливістю яких є еволюційний підхід до досліджуваних явищ та застосування системної перспективи. Це дозволяє виокремлювати тенденції в процесах розвитку та виявляти у їхньому перебігу явища стабільності та нестабільності. В результаті можна прогнозувати подальший розвиток та більш ефективний контроль процесів, які впливають на хід траєкторії розвитку на національному та регіональному рівнях.

Внаслідок явищ нестабільності в ході коду, регіони, щоб досягти розумного та бажаного паритету, адаптуються до загальнонаціональних реалій шляхом зміни своєї діяльності та структури. Це дозволяє змінити код, новий стан якого наділений більш корисними якісними параметрами і характеризується підвищеною ефективністю функціонування.

Висновки до розділу 1

1. За результатами теоретичних досліджень наукових підходів щодо трактування сутності дефініцій «економічний розвиток» та «економічне зростання» встановлено необхідність взаємоврахування обумовленості даних понять в контексті еволюційної економічної теорії із домінантною характеристикою саме кількісних та якісних змін соціально-економічної системи в довготерміновому періоді. Сформовано компонентну структуру понять «економічне зростання» та «економічний розвиток».

2. Встановлено, що диференціація перебуває в тісному зв'язку з рівнем економічного розвитку, а тому розглядаючи її як у секторальному масштабі, так і, наприклад, відносно ринку праці, можна стверджувати, що вона становить реально потенційний набір нових можливостей для регіональних економік.

3. Обґрунтовано, що питання нестабільності та її зв'язку з розвитком (зростанням) безпосередньо пов'язане з зв'язком між диференціацією та економічним зростанням регіонів. Відтак, проаналізовані нелінійні динамічні моделі та базові моделі нестабільності доцільно імплементувати при аналізі соціально-економічної ситуації регіонів, при цьому найважливішою особливістю яких є еволюційний підхід до досліджуваних явищ та застосування системної перспективи. Це дозволяє виокремлювати тенденції в процесах розвитку та виявляти у їхньому перебігу явища стабільності та нестабільності. В результаті можна прогнозувати подальший розвиток та більш ефективний контроль процесів, які впливають на хід траєкторії розвитку на національному та регіональному рівнях.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

2.1 Дослідження тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів в умовах нестабільного середовища

Процес формування та реалізації державної політики регіонального розвитку ґрунтувався на концептуальних засадах Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [21], яка визначала: запровадження системи постійного моніторингу; аналізу та оцінки екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) факторів впливу на регіональний розвиток. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, буда затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, фіксувала проблему нерозвинутості соціальної та виробничої регіональної інфраструктури, яка визначається як одна з пріоритетних до вирішення у сфері державної політики регіонального розвитку [21].

Проте, необхідно акцентувати увагу на основному недоліку Державної стратегії регіонального розвитку, яка діяла з 2014 до 2020 року, а саме абсолютна відсутність фінансування на її виконання. Від так у Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки запропоновано:

- формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах;
- підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів;
- ефективне людиноцентричне багаторівневе врядування;
- фокус державної підтримки на проблемні території та точки зростання;
- об'єктами політики стають не лише адміністративно-територіальні одиниці, а й функціональні території;

- державні інвестиції спрямовуються не лише на створення об'єктів «твердої» інфраструктури, а й на м'які розвиткові проекти на основі якісної діагностики потенціалів та проблем регіонів та різних типів функціональних територій;
- реалізація державних програм та проектів здійснюється із обов'язковим урахуванням документів просторового планування (Генеральна схема, схеми планування регіонів, схеми планування громад);
- зміни до статті 24-1 Бюджетного кодексу України (щодо підвищення ефективності використання коштів Державного фонду регіонального розвитку), де передбачається, що 1/3 частина коштів буде використовуватись на реалізацію програм і проектів регіонального розвитку, які забезпечують виконання завдань, визначених Державною стратегією регіонального розвитку [25].

Аналізуючи наведені пропозиції у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки слід відмітити важливість розвитку регіонів в умовах нестабільного середовища у контексті належного функціонування інфраструктури національної економіки. Оскільки підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів чи державна підтримка проблемних територій неможливі без належно функціонуючого інфраструктурного комплексу.

Згідно даних аналітичного дослідження інфраструктури регіонів України [29] для визначення рівня інфраструктури пропонується використання наступних показників:

1) виробнича інфраструктура: транспортна складова; складова зв'язку; природоохоронна (екологічна) складова; рекреаційна складова.

2) соціальна інфраструктура: складова житлово-комунального господарства; освітня складова; медична складова; складова соціального забезпечення; культурна складова.

При цьому було здійснюється вивчення стану таких дев'яти підсистем:

- транспортної (7 показників);

- зв'язку (6 показників);
- екологічної (2 показника);
- рекреаційної (6 показників);
- житлово-комунального господарства (3 показника);
- освіти (10 показників);
- медичної (4 показника);
- соціального забезпечення (5 показників);
- культурної (6 показників).

Необхідно відзначити, що у дослідженні, при оцінці інфраструктури в регіонах, показники підсистем відрізнялися.

Деякі дані були наведені за попередні роки від 2013 року. Інколи показники порівнювалися із минулими роками, що слід вважати вагомим недоліком даного дослідження.

Отже, сучасні тенденції соціально-економічного розвитку регіонів пропонується досліджувати із врахуванням фактору нестабільного макроекономічного середовища на національному рівні загалом за наступними напрямками:

I. Аналіз тенденцій соціальної нестабільності за регіонами України:

- дохід населення за регіонами України та наявний дохід у розрахунку на одну особу;
- середньомісячна заробітна плата по регіонах;
- рівень безробіття та зайнятості населення за регіонами України;
- інфраструктура освіти населення за регіонами України:
- заклади дошкільної освіти;
- заклади загальної середньої освіти;
- заклади професійної (професійно-технічної) освіти;
- заклади вищої освіти;
- інфраструктура закладів охорони здоров'я.

II. Аналіз тенденцій економічної нестабільності за регіонами України:

- кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності;
- показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами;
- загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств.

Від так, аналізуючи аспекти нерівномірності регіонального розвитку варто акцентувати увагу на необхідності ширше використовувати можливості держави і суспільства для згладжування диспропорцій соціально-економічного розвитку.

Нерівність населення за доходами базується на різних концептуальних уявленнях, які втілюються в конкретних показниках. Аналіз диференціації доходів населення проводять з використанням системи показників, яка включає: показники центральної тенденції; структурні показники; показники варіації та розсіювання; спеціальні показники диференціації та поляризації за доходами [8, с. 192-193].

Аналізуючи доходи населення загалом по Україні протягом 2016–2020 років слід відмітити зростання на 148,9% (Додаток А табл. А.1). Проте дані процеси супроводжувалися двома особливостями:

- процес зростання доходів відбувався дуже нерівномірно, що вплинуло відповідним чином на середньомісячну заробітну плату по регіонах (Додаток А табл. А.1-А.2);
- значно зросла диференціація між регіонами за рівнем доходів. За даними статистичного відомства, доходи населення України у 2020 році становили 3,219 трлн. грн., при цьому з розрахунку на одну особу - 57,9 тис. грн.

Реальні доходи (з урахування інфляції) за рік збільшилися на 9,9%.

Найвищий рівень доходу зафіксований у м. Києві - 141,2 тис. грн. на особу, що у 2,4 рази вище, ніж в цілому по країні, а також Дніпропетровська -

72,9 тис. грн., Запорізька - 67,9 тис. грн., Київська - 63,5 тис. грн., Одеська - 61,2 тис. грн., Полтавська - 60,2 тис. грн., Харківська - 60,1 тис. грн. [20].

При цьому, аналіз структури витрат свідчить, що 94,9% становить купівля товарів і послуг (91,2% - в 1-му кварталі 2020 року), 11,2% - поточні податки на доходи, майно та інші поточні трансферти (10,2%) (рисунок 2.1).

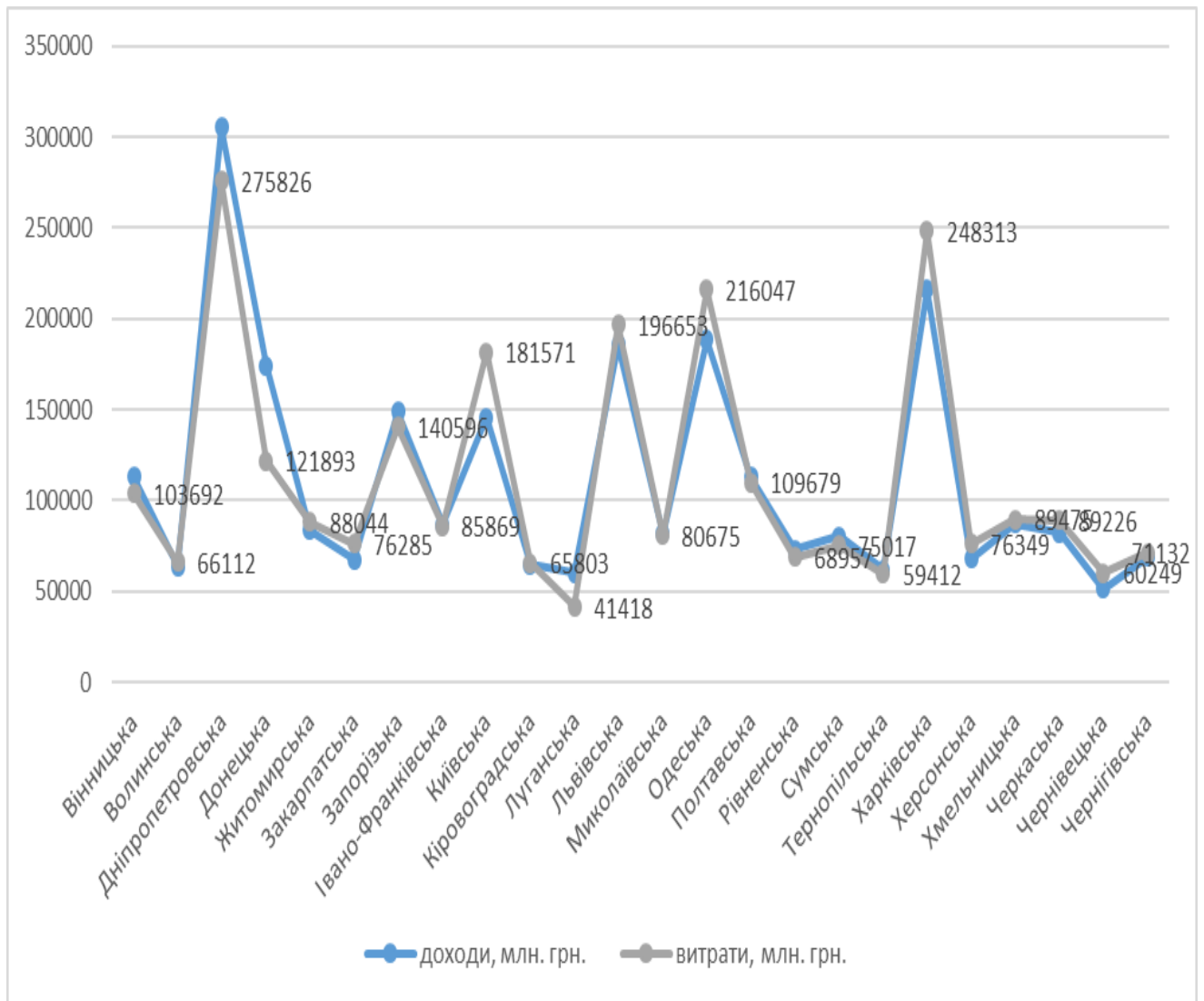

Рисунок 2.1 – Динаміка рівня доходів та витрат населення по регіонах у 2020 році, млн. грн. [20]

Примітка: без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя (з 2014 р.) та частини зони проведення антитерористичної операції (з 2015 р.)

Найнижчі доходи зафіксовано у Донецькій - 31,9 тис. грн. і Луганській 20,6 тис. грн. областях. Аналіз структури доходів свідчить, що 50,4% становить зарплата, 14,5% - прибуток та змішаний дохід, 1,8% - доходи від власності, 33,3% - соціальна допомога та інші поточні трансферти, при цьому витрати у 1-му кварталі 2021 року становили 852,4 мільярда гривень, а скорочення заощаджень – 49 мільярдів гривень.

Необхідно також відмітити, що середня номінальна заробітна плата штатного працівника в Україні в травні 2021 року зросла у порівнянні з травнем минулого року на 17,4% - до 10 239 гривень.

Середня зарплата в Україні у жовтні 2021 становила 10 727 грн.

До прикладу, у жовтні 2021 року середня місячна заробітна плата у Львівській області становила 9693 грн., у Тернопільській – 8686 грн., Івано-Франківській – 9519 грн.

Найвищий даний показник зафіксовано у м. Києві – 15862 грн. та найнижчий у Чернівецькій – 8211 грн. та Херсонській – 8277 грн. Окрім цього середня номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств, установ та організацій у серпні 2021 р. становила 11446 грн., при порівнянні із мінімальною заробітною платою це становить у 2,4 раза більше. (Додаток А табл. А.2).

При цьому, наявний дохід у розрахунку на одну особу по Україні загалом (Додаток А табл. А.1) становив у 2016 році – 26782,1 грн.; у 2017 році – 31803,1 грн.; у 2018 році – 37079,9 грн.; у 2019 році – 47269,7 грн.; у 2020 році – 57908,6 грн.; у 2021 році – 57909 грн..

Хотілось би звернути увагу на прогноз економічного і соціального розвитку України на 2020-2022 роки проведений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України [40, с. 64-65], зокрема: враховуючи наявні можливості економіки та загрози з боку значних масштабів трудової міграції, впродовж 2020-2022 років прогнозується подальше збільшення мінімальної заробітної плати з одночасним здійсненням поетапного перегляду усіх тарифних ставок Єдиної тарифної сітки (ЄТС).

У відповідності до нових розмірів посадового окладу працівника І тарифного розряду ЄТС та, відповідно, прогнозується зростання номінальної середньомісячної заробітної плати в середньому на 13,8 відсотка щороку протягом 2020-2022 років із досягненням її розміру у 2022 році на рівні 15 224 гривні.

Слід відмітити значні суперечності даного прогнозування, оскільки таких регіонів як Херсонська, Чернівецька, Черкаська, Хмельницька із найнижчими доходами та витратами, середньою номінальною заробітною платою досягнення на +80-90% збільшення даних показників в умовах нестабільності є неможливим (рисунок 2.2).

Рисунок 2.2 – Порівняння розміру середньої номінальної заробітної плати в Україні 2019-2020 рр. [20; 40, с. 64-65]

Аналіз доходів та витрат, середньої номінальної заробітної плати за регіонами України свідчить про значні диспропорції (таблиця 2.1-таблиця 2.2).

Таблиця 2.1 – Тенденції рівня безробіття населення за регіонами, тис. осіб [20]

Період Регіон	Січень-грудень 2019 р.		Січень-грудень 2020 р.		Січень-вересень 2021 р.		
	у віці 15 років і старше, усього	З них працездатного віку	у віці 15 років і старше, усього	З них працездатного віку	у віці 15 років і старше, усього	З нього	
						у віці 15-70 років	працездатного віку
Україна	1698,0	1697,3	1578,6	1577,6	1461,8	1461,8	1461,1
Вінницька	76,5	76,5	71,6	71,6	68,7	68,7	68,7
Волинська	52,1	52,1	47,9	47,9	45,1	45,1	45,1
Дніпропетровська	129,2	129,2	121,5	121,5	114,8	114,8	114,5
Донецька	125,3	125,3	120,4	120,2	116,8	116,8	116,6
Житомирська	62,0	62,0	59,8	59,8	54,9	54,9	54,9
Закарпатська	58,2	58,2	56,1	56,1	49,4	49,4	49,4
Запорізька	86,2	86,2	80,4	80,4	75,8	75,8	75,8
Івано-Франківська	51,9	51,9	47,9	47,9	43,9	43,9	43,8
Київська	51,9	51,9	51,1	51,1	47,2	47,2	47,1
Кіровоградська	52,6	52,6	49,9	49,9	47,0	47,0	47,0
Луганська	58,3	58,3	53,2	53,2	48,3	48,3	48,3
Львівська	85,8	85,8	78,7	78,7	74,0	74,0	74,0
Миколаївська	56,3	56,3	52,8	52,8	50,6	50,6	50,6
Одеська	77,2	77,2	68,7	68,7	61,7	61,7	61,7
Полтавська	78,3	78,3	73,3	73,3	70,2	70,2	70,2
Рівненська	60,1	60,1	50,6	50,6	43,6	43,6	43,6
Сумська	48,0	48,0	46,4	46,4	40,3	40,3	40,3
Тернопільська	53,9	53,9	47,8	47,8	45,3	45,3	45,3
Харківська	80,4	80,4	70,7	70,7	62,8	62,8	62,8
Херсонська	55,0	55,0	51,3	51,3	48,5	48,5	48,5
Хмельницька	50,2	50,2	48,0	48,0	45,5	45,5	45,5
Черкаська	59,2	59,2	55,8	55,8	46,4	46,4	46,4
Чернівецька	34,8	34,8	33,0	33,0	29,1	29,1	29,1
Чернігівська	53,5	53,5	51,0	51,0	48,8	48,8	48,8
м.Київ	101,1	100,4	90,7	89,9	83,1	83,1	83,1

Гармонізоване із можливостями економіки та інтересами трудового населення України збільшення середньомісячної заробітної плати в умовах згасаючої інфляційної динаміки у прогностичному періоді забезпечуватиме зростання реальної заробітної плати в середньому на 7,1 відсотка щороку

протягом 2020-2022 років, що дещо більше раніше прогнозованого через нижчі, ніж прогнозувалось на період 2019-2021 років, середньорічні темпи інфляції [40]. Вплив факторів нестабільності зумовлює необхідність аналізування показників рівня бідності та рівня зайнятості

Таблиця 2 2 – Тенденції рівня зайнятості населення за регіонами, тис. осіб[20]

Період / Регіон	Січень-грудень 2018 р.		Січень-грудень 2019 р.		Січень-грудень 2020 р.	
	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку	усього, у віці 15-70 років	з них працездатного віку
Україна	16276,9	15626,1	16156,4	15495,9	16360,9	15718,6
Вінницька	658,8	631,2	640,9	617,8	652,7	631,1
Волинська	382,1	376,6	366,0	361,4	371,1	366,5
Дніпропетровська	1425,4	1386,9	1390,9	1346,3	1402,3	1365,6
Донецька	748,4	721,6	734,3	705,7	741,0	714,5
Житомирська	507,6	479,4	510,6	485,2	516,7	492,5
Закарпатська	505,5	489,3	496,3	481,1	502,4	486,0
Запорізька	734,9	708,0	719,7	694,3	732,2	702,7
Івано-Франківська	556,9	525,4	559,0	526,4	565,8	531,1
Київська	736,3	722,6	741,1	728,2	755,7	741,7
Кіровоградська	375,7	363,4	376,8	363,8	380,5	366,1
Луганська	298,5	281,1	292,1	272,4	298,2	280,2
Львівська	1047,0	1029,0	1050,8	1033,9	1061,2	1041,2
Миколаївська	498,1	482,7	489,7	472,7	496,2	477,8
Одеська	1000,6	971,4	986,6	961,0	1001,9	978,5
Полтавська	570,4	555,8	575,0	562,0	580,6	565,3
Рівненська	474,2	425,6	460,2	416,7	473,6	445,6
Сумська	478,5	448,5	481,4	450,0	485,1	455,6
Тернопільська	407,6	397,3	399,1	387,7	410,8	399,9
Харківська	1236,6	1197,6	1247,1	1204,7	1258,9	1213,3
Херсонська	441,0	432,1	442,2	433,1	448,2	439,5
Хмельницька	510,1	492,3	516,0	495,6	522,0	499,7
Черкаська	517,5	507,1	518,4	507,4	522,6	511,2
Чернівецька	376,1	331,1	379,3	331,8	382,9	338,3
Чернігівська	424,8	403,1	426,1	404,5	429,7	411,5
м.Київ	1364,3	1267,0	1356,8	1252,2	1368,6	1263

Частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць, нижчими за прожитковий мінімум, впродовж 2018 року була найвищою у Волинській (23,5%), Тернопільській (21,6%) та Сумській (18,3%) областях, а найменшою у Миколаївській (3,8%), Київській (5,4%) та Львівській (5,9%) областях.

Як видно, відбулося певне скорочення диференціації регіонів за рівнем бідності. Адже різниця між регіоном із максимальною і мінімальною частками скоротилася із 24,0% до 19,7%. Поглиблення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та населення, яке там проживає, є нагальною проблемою сучасної економічної науки і практики управління, а тому вимагає дослідження, оцінювання й зменшення цієї нерівності. Декомпозиція статистичних показників диференціації доходів населення за джерелами формування доходів у просторовому розрізі дозволяє оцінити внесок кожного з них у рівень і динаміку даних показників, що необхідно при розробці соціально-економічної політики в галузі формування грошових доходів населення [22, с. 118-120].

Загалом кількість зайнятого населення у віці 15-70 років у I півріччі 2021 року, у порівнянні з I півріччям 2020 року, зросла на 202 тис. осіб та становила 16,5 млн осіб.

При цьому, кількість працюючих в тіньовій сфері скорочується й одночасно збільшується число зайнятих офіційно [20]. Окрім цього, у II кварталі 2021 року рівень безробіття в Україні зріс на 1,3 п.п., тобто до 9,9% з 8,6% у I кварталі. Кількість зайнятого населення у II кварталі 2021 року у віці 15-70 років становила 15,6 млн. осіб. Рівень безробіття в Україні в січні-березні 2021 року скоротився на 0,1 п.п., тобто до 8,6% з 8,7%. у порівнянні з IV кварталом 2020 року. Кількість зайнятих громадян у віці 15-70 років у неформальному секторі економіки у I півріччі 2021 року скоротилася на 94 тис. осіб та відповідно становила 3,5 млн осіб. Питома вага зайнятих у неформальному секторі, серед усього зайнятого населення, зменшилася з 21,8% до 21,0% [20].

Рівень економічної активності населення віком 15-70 років збільшився з 62,0% у 2019р. до 62,6% у 2020. Кількість зайнятого населення віком 15-70 років у 2020р., порівняно з 2019р., збільшилась на 1,3%, та відповідно становила 16,4 млн. осіб, з нього у працездатному віці – 15,7 млн. Рівень

зайнятості населення віком 15-70 років збільшився за зазначений період з 56,1% до 57,1%, а серед населення працездатного віку з 64,5% до 66,1%.

Найвищий рівень цього показника спостерігався серед осіб віком 40-49 років, а найнижчий – у молоді віком 15-24 років та осіб віком 60-70 років. У структурі зайнятого населення за професійними групами найбільшу частку складала особи, які працювали у найпростіших професіях (19,1%), професіонали (18,4%) та працівники сфери торгівлі та послуг (16,8%). При цьому найменшу питому вагу серед зайнятого населення складала технічні службовці (2,9%) та кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (0,7%).

Серед загальної кількості зайнятих осіб кожний четвертий працював у торгівлі, шостий – у сільському, лісовому та рибному господарстві, сьомий – у промисловості. Кількість неформально зайнятого населення порівняно з 2019р. зменшилася на 4,2% та у 2020р. становила 3,5 млн. осіб, або 21,6% від кількості всього зайнятого населення. Як наслідок, спостерігалось зростання частки офіційно зайнятого населення з 77,1% у 2019р. до 78,4% у 2020р.

Кількість безробітних у віці 15-70 років (за методологією МОП) у 2020р., порівняно з 2019р., зменшилася на 7,0% та становила 1,6 млн. осіб. Серед безробітних дві третини складала міські мешканці (1,1 млн. осіб), решту – сільські. Зменшення кількості безробітного населення віком 15-70 років відбулося за рахунок осіб працездатного віку (на 7,1%). Із загальної кількості безробітних 81,9% раніше працювали, а інші 18,1% (0,3 млн. осіб) шукали роботу вперше та не мали досвіду роботи.

До останньої категорії в основному належала молодь, яка була непрацевлаштована після закінчення навчальних закладів. Зокрема, серед таких безробітних у 2020р. частка осіб віком 15-24 роки складала 80,1%, а серед осіб у віці 25-34 років – 19,9%.

Рівень безробіття населення віком 15-70 років (за методологією МОП) порівняно з 2019р. зменшився на 0,7 в.п. та у 2020р. становив 8,8% економічно активного населення зазначеного віку, а серед населення працездатного віку –

9,1%. Відповідний показник по країнах Євросоюзу (6,8%) був нижчий, ніж в Україні. Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) у 4,8 раза перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення працездатного віку (у жінок – у 3,5 раза, чоловіків – у 6,5 раза, міській місцевості – у 5,9 раза, сільській – у 3,7 раза) [20].

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років в усіх регіонах України скоротився з 8,9% до 8,5% робочої сили. Протягом січня-вересня 2021 року кількість роботодавців, які співпрацювали з центрами зайнятості, збільшилася на 3% та становила 174 тисячі. На такий же відсоток зросла кількість осіб, працевлаштованих за сприяння державної служби зайнятості. Кількість вакансій у базі даних державної служби зайнятості, у порівнянні з січнем-вереснем 2020 року, збільшилася на 6% до 928 тис. одиниць. Тенденція щодо скорочення рівня безробіття відповідає загальноєвропейській.

Наведений аналіз рівня зайнятості та безробіття населення за регіонами України протягом 2018-2021 рр. зумовлює необхідність аналізування прогнозу на період 2020-2022 роки проведений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, зокрема [40]:

1. Зростання чисельності зайнятого населення супроводжуватиметься:

- підвищенням активності населення внаслідок зростання рівня оплати праці у відповідь на політику Уряду та роботодавців щодо підвищення рівня заробітної плати; створенням нових робочих місць завдяки розвитку вітчизняного виробництва та поширення самозайнятості в умовах створення Урядом відповідно до визначених пріоритетів сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу;
- уповільненням зростання трудової зовнішньої міграції.

Від так слід відмітити, що порівняно із прогнозами зниження темпів зростання світової економіки необхідно очікувати зниження рівня трудової міграції з України. Дані процеси можуть бути зумовлені політикою уряду

України щодо поетапного підвищення рівня мінімальної заробітної плати, зростанням рівня середньомісячної заробітної плати, що в підсумку сприятиме зниженню неформальної зайнятості.

2.2 Аналіз сучасного розвитку освіченості та стану здоров'я населення регіонів України

Аналізуючи показники рівнів зайнятості та безробіття населення за регіонами України, що впливає відповідним чином на показники доходів та витрат населення, необхідно виокремити також важливий елемент соціально-економічної розвитку регіону як освіченість населення, стан здоров'я та загалом рівень людського розвитку в умовах нестабільного середовища.

По Україні загалом поліпшилась ситуація із доступом населення до дошкільних навчальних закладів (таблиця 2.3).

Характерною особливістю в межах країни є скорочення популярності професійно-технічної освіти. Так, кількість учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10000 населення скоротилася для України з 92 осіб до 67 осіб.

Таблиця 2.3 – Заклади дошкільної освіти

Роки	Кількість закладів дошкільної освіти, тис.	Кількість місць у закладах дошкільної освіти, тис.	Кількість осіб у закладах дошкільної освіти, тис.	Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, відсотків до кількості дітей відповідного віку
2016	15,0	1077	1295	55
2017	14,8	1105	1291	55
2018	14,9	1125	1300	57
2019	14,9	1141	1304	59
2020	14,9	1156	1278	58

Однак вказані тенденції не супроводжуються зростанням попиту на вищу освіту у вітчизняних вузах. Кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації у розрахунку на 10000 населення скоротилася для України з 566 осіб у 2009 році до 373 осіб у 2016 році.

Інфраструктура загальної середньої освіти суттєво відрізняється між регіонами України (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4 – Заклади загальної середньої освіти (на початок навчального року, тис.)

	Кількість закладів загальної середньої освіти	Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти	З них у закладах		Випуск учнів із закладів загальної середньої освіти		Кількість вчителів у закладах загальної середньої освіти
			денних	вечірніх (змінних)	одержали свідоцтво про здобуття базової загальної середньої освіти	одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти	
2015/16	19,3	4204	4150	54	411	304	508
2016/17	17,6	3757	3718	39	339	247	454
2017/18	17,3	3783	3750	33	336	229	444
2018/19	16,9	3846	3815	30	329	211	438
2019/20	16,2	3922	3894	28	329	203	440
2020/21	15,5	4042	4017	25	345	195	441

Інфраструктура професійної і вищої освіти не зазнала суттєвих змін впродовж аналізованого періоду. Виняток становлять Донецька і Луганська області, де вона скоротилася більше, ніж вдвічі.

Це вплинуло на загальнодержавні показники, адже промислові регіони, в силу ємного ринку праці, належали до лідерів за кількістю освітніх установ. Однак відносні показники дещо відрізняються. Так, в цілому по Україні на 1000 суб'єктів господарювання припадало у 2009 році 0,73 професійно-технічних закладів, а у 2018 році – 0,68 закладів (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5 – Заклади професійної (професійно-технічної) освіти

	Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти	Кількість учнів, слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, тис.	Кількість осіб, прийнятих на навчання до закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тис.	Кількість осіб, випущених із закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тис.
2015	968	391,2	225,2	227,3
2016	814	315,6	178,0	182,0
2017	798	304,1	176,6	165,0
2018	787	285,8	157,9	152,8
2019	756	269,4	146,9	141,3
2020	736	255,0	136,6	133,5

Інфраструктура вищої освіти (I-IV рівнів акредитації) найбільшою є у регіонах із традиційно крупними освітніми центрами Києвом, Донецьком (до початку конфлікту), Харковом, Дніпропетровськом і Львовом (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6 – Заклади вищої освіти

	Кількість ЗВО, од		Кількість осіб у ЗВО, тис.	
	коледжі, технікуми, училища	університети, академії, інститути	коледжі, технікуми, училища	університети, академії, інститути
2015/16	478	325	329,0	1723,7
2016/17	387	277	251,3	1438,0
2017/18	371	288	230,1	1375,2
2018/19	370	287	217,3	1369,4
2019/20	372	289	208,6	1330,0
2020/21	370	282	199,9	1322,3

Однак, за показником рівня забезпеченості господарства закладами вищої освіти ранжування регіонів дещо інше. У зв'язку із хвилею закриття вищих навчальних закладів після 2012 року відбулися зміни у рівні забезпеченості економіки ними. Так, у 2018 році найвищий рівень спостерігався у Чернівецькій (1,04), Харківській (1,00) та Тернопільській (1,00) областях, а найнижчий – у Донецькій (0,29), Луганській (0,39) та Миколаївській (0,38) областях.

Необхідно відмітити, що освітня компонентна за регіонами України починаючи з 2020 року видозмінюється, що зумовлено прийняттям Закону № 2299, яким вносяться зміни до деяких законів України щодо удосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Необхідність внесення змін і доповнень до Закону України «Про вищу освіту» зумовлена насамперед зобов'язаннями, передбаченими статтею 431 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, які полягають у реформуванні та модернізації системи вищої освіти, сприянні зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу, підвищенні якості вищої освіти, розширенні можливостей закладів вищої освіти, активізації мобільності студентів та викладачів, співробітництві з метою спрощення доступу до отримання вищої освіти тощо.

Окрім того, в 2015 році в Європейському просторі вищої освіти було запроваджено нову редакцію Стандартів та рекомендацій із забезпечення якості, що також потребує відображення в законодавчій базі вищої освіти.

Метою закону є врегулювання таких сфер, як ліцензування освітньої діяльності, вступ на навчання для здобуття вищої освіти, реалізація міждисциплінарних освітніх програм, а також окремих питань, що стосуються забезпечення якості вищої освіти, студентоцентрованого навчання, форм здобуття освіти, вимог до керівника закладу, Національної рамки кваліфікацій тощо [27].

Від так, 1 січня 2020 року впроваджуються заходи щодо відміни фінансування тих шкіл, де менше 40 учнів (крім початкових) та фінансування 10-12 класів, де менше 20 учнів, в іншому випадку утримання малокомплектних шкіл та класів лягає на місцевий бюджет: районний чи ОТГ.

Впродовж аналізованого періоду суттєво впав рівень забезпеченості населення лікарняними ліжками (таблиця 2.7).

Характерною особливістю кадрового забезпечення системи охорони здоров'я регіонів України є скорочення рівня забезпеченості населення медиками, особливо це стосується середнього медичного персоналу.

Таблиця 2.7 – Інфраструктура закладів охорони здоров'я

	Кількість лікарняних закладів, тис.	Кількість лікарняних ліжок		Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів	
		усього, тис.	на 10 000 населення		кількість відвідувань за зміну, тис.	на 10 000 населення
2015	2,2	398	88,0	10,8	1037	229,2
2016	1,8	336	78,5	9,8	912	213,4
2017	1,8	332	78,1	10,0	912	214,2
2018	1,7	315	74,3	10,2	915	215,6
2019	1,7	309	73,1	10,4	923	218,6

Протягом 2011–2019 років показник середнього медичного персоналу у розрахунку на 10000 осіб порівняно суттєво скоротився у Херсонській (на 10,01%), Одеській (на 10,0%), Рівненській (на 9,8%) областях. Незначне зменшення торкнулося Івано-Франківської (1,4%), Хмельницької (3,5%) та Чернівецької (4,3%) областей.

Найвищий рівень забезпеченості лікарями усіх спеціальностей у 2011 році був у Чернівецькій (63,7 осіб), Івано-Франківській (60,6 осіб), Львівській (58,4 осіб) областях, а у 2018 році у Івано-Франківській (60,9 особи), Чернівецькій (59,4 особи) і Харківській (58,3 осіб) областях. Мінімальний показник забезпеченості лікарями у 2009 році був у Херсонській (35,5 осіб), Кіровоградській (36,1 осіб), Миколаївській (36,7 осіб) областях, у 2016 році у тих самих регіонах: Миколаївській (34,2 особи), Кіровоградській (35,4 особи) і Херсонській (35,6 осіб) областях [46].

Міністерство розвитку громад та територій України у 2017-2019 роках визначено головним розпорядником субвенції на здійснення заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості у обсязі 6,0 млрд. гривень.

Перші амбулаторії за субвенцію були побудовані ще наприкінці 2018 року у Кіровоградській області. Разом з тим, протягом 2019 року з різних причин спостерігалися доволі повільні темпи будівництва амбулаторій,

придбання автомобілів та телемедичного обладнання для амбулаторій у сільській місцевості.

З метою прискорення реалізації регіонами проектів та заходів, що фінансуються за рахунок субвенції, пришвидшення розподілу та перерозподілу субвенції, Міністерством громад та територій України спільно з МОЗ та обласними державними адміністраціями здійснюються відповідні заходи.

На засіданні Комісії з розгляду переліку проектів та заходів, що фінансуються за рахунок субвенції, яка відбулася 25 жовтня 2019 року розподілено 515,7 млн. гривень. Також на цьому засіданні з облдержадміністраціям обговорено зауваження та пропозиції Рахункової палати та вказано на необхідність врахування областями відповідних результатів аудиту, необхідність прискорення реалізації проектів будівництва, придбання автомобілів та телемедичного обладнання для амбулаторій у сільській місцевості.

Наразі розподілено 5,2 млрд. гривень на фінансування:

- 640 проектів будівництва, реконструкції та капітального ремонту амбулаторій на суму 3,9 млрд. гривень;
- придбання 1695 автомобілів (592 автомобілі для амбулаторій, що будуються та 1103 для існуючих амбулаторій) на суму 846,0 млн. гривень;
- придбання 3825 комплектів телемедичного обладнання для 3126 амбулаторій на суму 359,8 тис. гривень.

Нерозподілений залишок Субвенції складає 815,901 млн. гривень.

Мінрегіоном, як головним розпорядником коштів, здійснюється щотижневий моніторинг стану будівництва амбулаторій (з фотофіксацією), придбання автомобілів та телемедичного обладнання, а також щомісячний моніторинг використання субвенції.

Так, на сьогодні вже побудовано 135 амбулаторій (88 – отримали декларації та по 49 – документація оформлюється).

Ще по 325 амбулаторіях повністю виконано зовнішні роботи (сітні, дахи) та триває влаштування інженерних та телекомунікаційних мереж.

Завершуються внутрішні та зовнішні опоряджувальні роботи майже по 100 амбулаторіях.

Придбано 749 автомобілів (515 – для амбулаторій, що будуються та 234 – для існуючих амбулаторій).

Придбано 542 комплекти телемедичного обладнання (у більшості областей тендери завершуються у листопаді та буде придбана решта обладнання).

З метою ефективного виконання бюджетної програми в цілому, у жовтні 2019 року внесено зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» та визначено, що субвенція буде збережена на рахунках відповідних місцевих бюджетів для здійснення відповідних витрат у 2020 році з урахуванням їх цільового призначення.

Таким чином, Мінрегіоном здійснено всі можливі заходи для ефективного та цільового використання субвенції та можливості завершення всіх проектів та заходів у обсязі 6,0 млрд. гривень, що дасть можливість підвищити доступність та якість надання медичних послуг у відповідних сільських населених пунктах [34].

Отже, проведений аналіз тенденцій соціальної нестабільності за регіонами України за: доходами і витратами населення за регіонами України та наявного доходу у розрахунку на одну особу; середньомісячною заробітною платою по регіонах; рівнем безробіття та зайнятості населення за регіонами України; інфраструктурою освіти населення за регіонами України: заклади дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти; інфраструктурою закладів охорони здоров'я свідчить про значні диспропорції між регіонами України та макроекономічну нестабільність, а також наявність значних суперечностей щодо майбутньої зпрогнозованої ситуації за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

За підсумками січня-червня 2021 року рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) по Україні склав 8,5 %, що на 0,4 в. п. нижче, ніж у січні-червні 2020 року (8,9 %). Позитивна тенденція щодо

зменшення рівня безробіття (у порівнянні з відповідними показниками січня-червня 2020 року) мала місце у всіх регіонах, серед яких найбільше у: Луганській (на 1,2 в. п.), Рівненській (на 0,9 в. п.), Житомирській і Черкаській (на 0,7 в. п.), Кіровоградській (на 0,6 в. п.) областях. Найнижчий рівень безробіття зафіксовано у Харківській (5,0 %), Київській (5,9 %), Одеській та м. Києві (6,1 %), Львівській (6,8 %) областях, а найвищий – у Луганській (14,2 %), Донецькій (13,7 %), Волинській (11,7 %), Кіровоградській (11,2 %), Полтавській (11,1 %) областях [20].

Рівень зайнятості населення в цілому по Україні відповідно збільшився на 0,9 в. п і за підсумками січня-червня 2021 року склав 57,9 % (у січні-червні 2018 року – 56,8 %). Протягом січня-вересня 2021 року заробітна плата зростала вищими темпами, ніж ціни. Так, за 9 місяці 2021 року реальна заробітна плата в цілому по Україні зросла на 9,5 % (у січні-червні 2020 року – на 12,8 %) [20]. Отже, проведений аналіз засвідчує позитивні тенденції щодо зростання рівня зайнятості в Україні, що відповідним чином вплинуло на зростання у регіональному розрізі рівня реальної заробітної плати (зокрема від 6,3% Одеська область до 12,9% у Дніпропетровській області). Проте, необхідно відмітити, що у 2021 році рівень зайнятості населення та рівень безробіття характеризуються дещо негативними тенденціями зумовленими дією факторів пандемії Covid-19.

2.3 Аналіз взаємозв'язку між регіональними економічними системами та національною економікою

Аналіз взаємозв'язку між регіональними економічними системами та національною економікою пропонується здійснювати за показниками, які є підґрунтям для соціально-економічного розвитку як національної економіки загалом, так і в розрізі регіонів (таблиця 2.8).

Таблиця 2.8 – Основні показники соціально-економічного розвитку України протягом 2018-2021 років

	2018р.	2019р.	2020 р.	Фактично за січень– жовтень 2021 р.
Середньомісячна заробітна плата одного працівника				
номінальна, грн	5070	7104	8865	10306
Заборгованість із виплати заробітної плати – усього, млн.грн	2004,0	2368,4	2645,1	3438,0
Індекс споживчих цін	x	x	341,7	x
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн.грн	1565332,5	1926868,0	x	1876634,4
Індекс промислової продукції	x	x	2261639,7	x
Обсяг сільськогосподарської продукції, млн.грн	631105,0	690895,0	x	634065,0
Індекс сільськогосподарської продукції	x	x	843295,0	x
Обсяг виробленої будівельної продукції (виконаних будівельних робіт), млн.грн	70942,4	101074,6	x	131532,0
Індекс будівельної продукції	x	x	136270,2	x
Прийняття в експлуатацію загальної площі житла (нове будівництво), тис.кв.м	x	x	x	7743,4
Капітальні інвестиції, млн.грн	x	x	43247,6	379203,1
Експорт товарів та послуг, млн.дол. США	32734,4	39486,1	52113,3	44842,1
Імпорт товарів та послуг, млн.дол. США	35058,7	44697,6	-8865,7	48913,6
Сальдо (+, -), млн.дол. США	-2324,3	-5211,5	928556,4	-4071,5
Оборот роздрібною торгівлі, млн.грн	1159271,9	816553,5	331661,4	881924,0
Вантажооборот, млн.ткм	323473,9	343057,1	103792,4	282319,5
Пасажирооборот, млн.пас.км	102239,4	99277,7	8865	91435,7

Це такі показники: ВВП; ВРП; інфляція; споживчі ціни; цін виробників промислової продукції; ціни реалізації продукції сільського господарства; промислове виробництво; експорт та імпорт товарів України з країнами ЄС та розподіл коштівДФРР.

При цьому, слід враховувати, що при визначенні ВВП доцільно проаналізувати результати виробництва, споживання та продуктивності праці, що відповідно дозволить визначити добробут населення.

Динаміку ВВП України за період з 2016 по 2020 роки представлено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Динаміка ВВП України з 2016–2020 роки

Роки	Номінальний ВВП	Номінальний ВВП (в грн.) на душу населення			ВВП (в USD) на душу населення			Населення (тис. ос.)
2016	1408899	30912,5	+2098,6	+7,3%	3856,8	+286,1	+8,0%	45577
2017	1454931	31988,7	+1076,2	+3,5%	4030,3	+173,5	+4,5%	45483
2018	1566728	35834	+3845,3	+12,0%	3014,6	-1015,7	-25,2%	43722
2019	1979458	46210,2	+10376,1	+29,0%	2115,4	-899,2	-29,8%	42836
2020	2383182	55853,5	+9643,3	+20,9%	2185,9	+70,5	+3,5%	42668

Тенденції номінального ВВП (у фактичних цінах) та реального ВВП (у цінах попереднього року) протягом 2016-2020 рр. відображено на рисунку 2.5.

Протягом 2016-2017 років через втрату контролю над частиною території України, руйнування окремих промислових об'єктів та зниження їх завантаженості, втрату усталених міжгалузевих та логістичних зв'язків у регіональному та зовнішньоекономічному просторі, а також скорочення економічно активного населення та низького рівня інвестицій у відповідь на дестабілізацію економічної ситуації відбувалось падіння фактичного ВВП на 15,8 відсотка, при цьому втрати потенційного ВВП склали 11,8 відсотка [40].

Проте, вже у 2018-2020 роках завдяки започаткованим реформам, активізації європейських інтеграційних процесів, поступової зміни філософії вітчизняного бізнесу і перетворення його у частину світової економічної системи, а не напівзамкнутого пострадянського економічного простору, відбулась активізація економічної діяльності [40; 45].

Упродовж 2018-2020 років реальний ВВП зріс на 8,4 %, а (у 2018 році – на 2,4 %, у 2019 році – на 2,5 %, у 2020 році – на 3,3 %) до 91,3 % рівня 2015 року [40; 45]. При цьому станом на I квартал 2021 року реальний ВВП становив 818004 млн. грн. та станом на II квартал 2021 року – 839436 млн. грн.

Динаміку та обсяги структурних зрушень в економіці регіону характеризує також ВРП, який є узагальнюючим показником соціально-економічного розвитку регіонів та узагальнено представляє результати діяльності всіх суб'єктів господарювання регіону.

Окрім цього показники ВРП сприяють формуванню найважливіших національних (регіональних) рахунків. Від так, найбільшу частку у підсумку ВРП (у відсотках) в Україні за 2019 р. займали такі регіони: м. Київ – 23,4%, Дніпропетровська область – 10,5%, Харківська - 6,3%, Донецька – 5,6%, Київська – 5,3%, останню четвірку аутсайдерів відповідно посідали, Закарпатська (1,4%), Тернопільська (1,4%), Луганська (1,0%), Чернівецька (1,0%) області. ВРП лідера (м. Києва) більше ВРП аутайдера (Чернівецька область) у 23,4 рази. Дані показники засвідчують значні диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів України (таблиці 2.10).

Таблиця 2.10 – Валовий регіональний продукт за регіонами, млн. грн.

	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	1522657	1586915	1988544	2385367	2983882
Вінницька	36191	43990	59871	74411	92427
Волинська	20622	24195	31688	35744	51972
Дніпропетровська	152905	176540	215206	244478	313830
Донецька	164926	119983	115012	137500	166404
Житомирська	25676	29815	38425	47919	61470
Закарпатська	21400	24120	28952	32390	43043
Запорізька	54352	65968	89061	104323	130377
Івано-Франківська	33196	37643	45854	51404	63850
Київська	68931	79561	104030	128638	157043
Кіровоградська	25313	28758	38447	46021	53031
Луганська	55108	31393	23849	31356	30285
Львівська	63329	72923	94690	114842	147404
Миколаївська	32030	35408	48195	57815	69371
Одеська	69760	74934	99761	119800	149530
Полтавська	58464	69831	95867	116272	150904
Рівненська	22004	28724	35252	39469	48836
Сумська	26765	30397	41567	46287	56530
Тернопільська	18085	21676	26656	31072	40747
Харківська	85315	96596	124843	154871	187454
Херсонська	20767	23250	32215	38743	47868
Хмельницька	26426	32162	41088	48859	63882
Черкаська	33087	38466	50843	59412	73176
Чернівецька	13757	15049	18506	21239	28591
Чернігівська	24237	28156	36966	43362	56672
м.Київ	312552	357377	451700	559140	699185
м.Севастополь	11066

У 2020 р. у порівнянні з 2019 р. частка у підсумку ВРП (у відсотках) Дніпропетровської області збільшилась на 0,3%, Харківської та Донецької – зменшилась на 0,2%, Київської – зменшилась на 0,1%, м. Києва - не змінилась. Частка Чернігівської та Тернопільської областей збільшилась на 0,1%, Луганської та Рівненської - зменшилась відповідно на 0,3% і 0,1%, Закарпатської - не змінилась [20; 40] (таблиці 2.11).

Таблиця 2.11 – Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн.)

	2016	2017	2018	2019	2020
Вінницька	19817	23218	30387	34310	49987
Волинська	46333	53749	65897	75396	97137
Дніпропетровська	37830	27771	26864	32318	39411
Донецька	20286	23678	30698	38520	49737
Житомирська	17044	19170	22989	25727	34202
Закарпатська	30526	37251	50609	59729	75306
Запорізька	24022	27232	33170	37220	46312
Івано-Франківська	39988	46058	60109	74216	90027
Київська	25533	29223	39356	47469	55183
Кіровоградська	24514	14079	10778	14251	13883
Луганська	24937	28731	37338	45319	58221
Львівська	27355	30357	41501	50091	60549
Миколаївська	29118	31268	41682	50159	62701
Одеська	39962	48040	66390	81145	106248
Полтавська	19003	24762	30350	33958	42038
Рівненська	23517	26943	37170	41741	51419
Сумська	16819	20228	24963	29247	38593
Тернопільська	31128	35328	45816	57150	69489
Харківська	19311	21725	30246	36585	45532
Херсонська	20165	24662	31660	37881	49916
Хмельницька	26168	30628	40759	48025	59697
Черкаська	15154	16552	20338	23365	31509
Чернівецька	22603	26530	35196	41726	55198
Чернігівська	109402	124163	155904	191736	238622
м. Київ	28765
м. Севастополь	23595

Слід також відмітити, що згідно даних Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України у 2020 році прогнозувалося за варіантом 1 зростання ВВП на рівні 3,3 відсотка, у 2021 році – на 3,8 відсотка, у 2022 році – на 4,1 відсотка, індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) – 106 відсотків у 2020 році, 105,7 відсотка у 2021 році, 105,3 відсотка у 2022 році (рисунок 2.3) [20; 40].

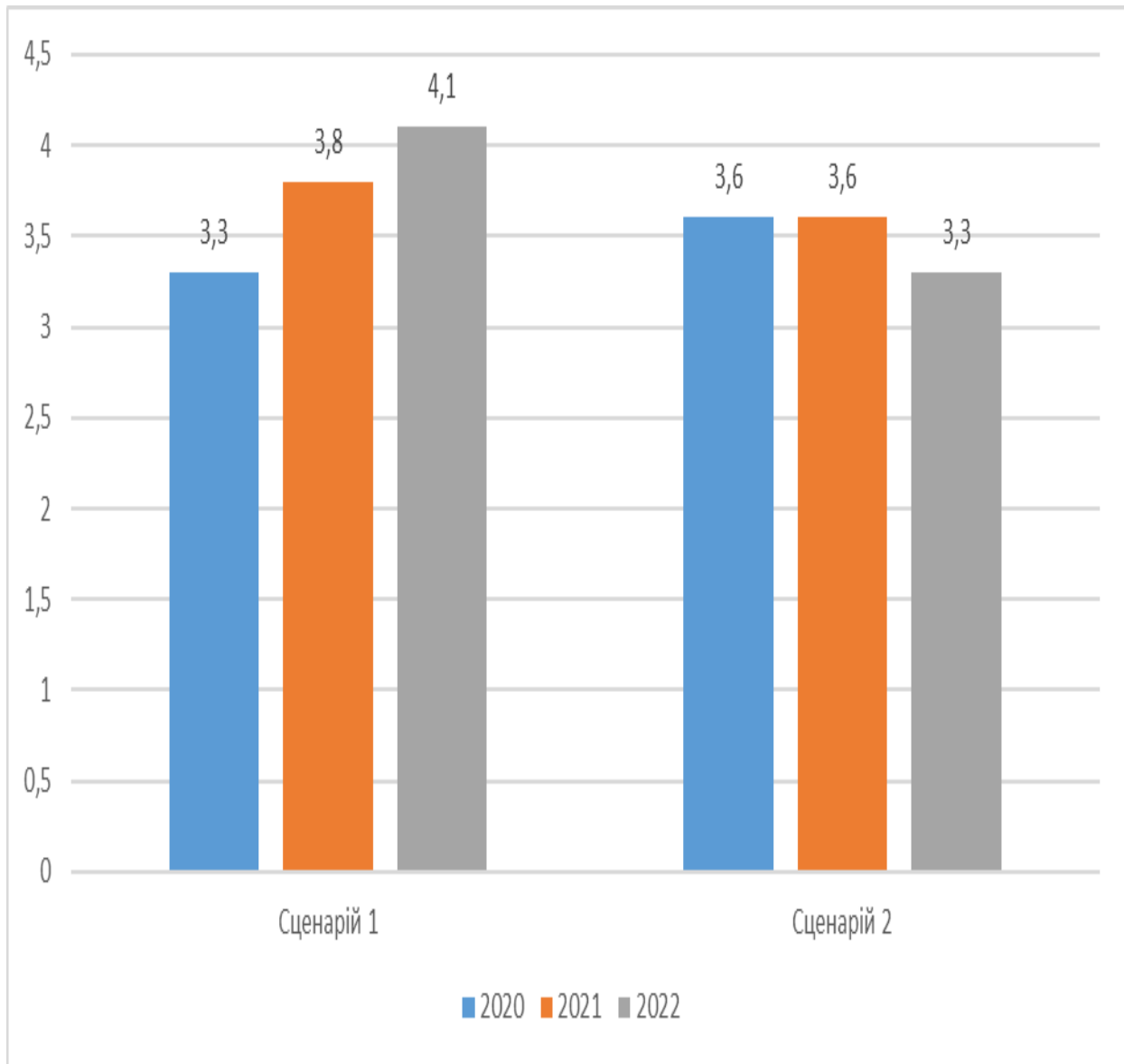

Рисунок 2.3 – Прогноз зростання ВВП на період 2020-2022 роки, % [45]

*з 2014 р. без урахування тимчасово окупованої території АРК і частини Донецької і Луганської областей в зоні проведення АТО

За варіантом 2 економіка України розвиватиметься за споживчою моделлю, відповідно до якої суттєвіше зростання споживання домогосподарств, простимульоване вищим підвищенням державних соціальних стандартів, надасть більшого імпульсу для розвитку економіки з боку попиту на початковому етапі із затуханням динаміки на кінець прогнозованого періоду внаслідок відставання потенційного ВВП від його динаміки, закладеної до варіанту 1 [20; 40].

Тобто у 2020-2021 роках прогнозувалося зростання ВВП на рівні 3,6 відсотка, у 2022 році – на 3,3 відсотка, індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) – 106,5 відсотка у 2020 році, 107,1 відсотка у 2021 році, 107 відсотків у 2022 році [40].

Отже, у формуванні соціально-економічного зростання регіонів України основоположним фактором залишатиметься внутрішній попит.

За варіантом 1 у прогнозному періоді трансформаційні зміни у світі, зумовлені четвертою промисловою революцією, спонукатимуть виробників збільшувати інвестиційні вкладення у технологічні зміни, а державний сектор – надалі вкладати кошти у великі інфраструктурні проекти. Підвищення інвестиційної активності суб'єктів господарювання сприятиме підвищенню споживчої активності населення, що відповідно зумовлено підвищення мінімальної та середньомісячної заробітної платні. Від так, системний та поступовий соціально-економічний розвиток регіонів України забезпечуватиме зростання національної економіки.

За варіантом 2 економіка України розвиватиметься за споживчою моделлю, що відповідно послаблюватиме процеси модернізації виробництва через більший рівень соціального навантаження та відповідно обмеження фінансових можливостей виробників. У свою чергу обмеження інвестиційного попиту зменшуватиме потенціал зростання у середньостроковій перспективі [20; 40].

Ключовим фактором у соціально-економічному розвитку регіонів України є зростання споживчого попиту як найбільшої частки у ВВП.

У 2020-2022 роках у структурі ВВП продовжуватиметься тенденція останніх трьох років у напрямку зміщення акцентів на користь інвестиційної компоненти. Підтримувана загальним покращенням інвестиційного клімату, зокрема, внаслідок зменшення стримуючої дії фактору політичної невизначеності, продовженням реформ з дерегуляції та створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, активізацією процесів приватизації, поступовим покращенням кредитної діяльності банківського сектору за рахунок збільшення довіри до банківської системи та створення умов для зниження кредитних ризиків, удосконалення роботи та розвитку фінансових ринків, відповідно до Основних засад грошово-кредитної політики на 2019 рік та середньострокову перспективу, впродовж 2020-2022 років питома вага ВНОК у структурі ВВП постійно зростатиме – в середньому на 0,4 відсоткового пункту щорічно [20; 40].

При дослідженні розподілу коштів ДФРР протягом 2017-2021 рр. на прикладі Західних регіонів України (Додаток Б табл. Б.1) щодо фінансування програм та проектів регіонального розвитку [1] слід відмітити: державна підтримка розвитку регіонів України на інфраструктурні проекти у 2019 році становила 18,5 млрд гривень.

Відповідно до стратегічних програм соціально-економічного розвитку регіонів інвестиційні проекти реалізовуватимуться згідно визначених пріоритетних галузей економіки України, до прикладу машинобудуванні, транспортній інфраструктурі, енергетиці, добуванні енергетичних матеріалів, агропромислового комплексу, ІТ-сфера тощо.

Згідно даних міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України протягом 2017-2021 року розподіл коштів ДФРР щодо фінансування програм та проектів регіонального розвитку на прикладі Західних регіонів України (Додаток Б таблиця Б.1) свідчить, що Львівська область отримала найбільше фінансування у розмірі 343042,938 тис. грн. та найменше Чернівецька область – 192278,364 тис. грн.

Загалом у січні-червні 2021 року розвиток більшості регіонів

характеризувався позитивною динамікою у сферах промислового, сільськогосподарського виробництва та виробництва будівельної продукції, а також уповільненням інфляційних процесів на споживчому ринку. За підсумками січня-вересня 2021 року обсяги промислового виробництва в Україні залишилися на рівні відповідного періоду попереднього року (у січні - вересня 2020 року спостерігалось зростання на 2,4 %) [20; 40].

Основними ж причинами виникнення негативних тенденцій були:

- обмеження кредитних ресурсів для вітчизняних товаровиробників;
- підвищення витрат на матеріально-технічні ресурси;
- значне зниження рівня купівельної спроможності населення тощо.

Обсяг виробництва валової продукції сільського господарства у розрахунку на одну особу сільського населення у січні-вересні 2021 року по Україні дорівнював 15612 грн., що на 6,5 % перевищувало відповідний показник 2020 року (14596 грн.). Загалом обсяг виробництва валової продукції сільського господарства у розрахунку на одну особу сільського населення за січень-вересень 2021 року в порівнянні з відповідним періодом попереднього року збільшено в 7 областях. За підсумками січня-вересня 2021 року у 22 регіонах спостерігалось збільшення обсягу виробництва будівельної продукції. В розрізі регіонів найбільше зростання обсягу будівельної продукції, крім Вінницької області. Негативну динаміку щодо виробництва будівельної продукції за підсумками 9 місяців 2021 року зафіксовано у 3 регіонах: Черкаській (на 1,1 %), Одеській (на 2,1 %) та Івано-Франківській (на 5,6 %) областях. У вересні 2021 року по відношенню до грудня 2020 року ситуація на споживчому ринку в усіх регіонах характеризувалася зростанням цін. Так, середній індекс споживчих цін по Україні становив 103,4 % (у вересні 2020 року зростання становило 5,6 %). У регіональному розрізі індекс споживчих цін варіював від 101,9 % у Вінницькій області до 105,1 % у Донецькій області [1; 20; 40].

За підсумками січня-вересень 2021 року, порівняно з відповідним періодом 2020 року, спостерігалось збільшення на 48,0 % обсягу прийнятого в

експлуатацію житла (за 9 місяців 2020 року – зменшення на 15,6%). Збільшення обсягу будівництва житла спостерігалось у 24 регіонах, серед яких найбільше - у Чернівецькій (у 1,7 раза), Миколаївській, Кіровоградській та Івано-Франківській (у 1,2 раза), тернопільській (у 1,1 раза) областях. Негативна динаміка зменшення обсягу прийнятого в експлуатацію житла мала місце тільки у Харківській (зменшення на 8,1 %) області (у січні-червні 2018 року зменшення за цим показником було зафіксовано у 16 регіонах). Оцінка обсягів вантажних перевезень автомобільним та залізничним транспортом свідчить про збільшення у звітному періоді обсягів перевезень по Україні в цілому на 2,4 %, порівняно з січнем-червнем 2020 року [20; 40]. Збільшення обсягів вантажних перевезень зафіксовано у 15 регіонах, скорочення обсягу вантажообороту спостерігалося у 10 регіонах України.

Протягом 2022-2024 років загалом прогнозується збереження тенденції подальшого розширення споживчого попиту, що значно зменшить кінцеві споживчі витрати у ВВП.

Висновки до розділу 2

1. Виокремлення основних недоліків Державної стратегії регіонального розвитку 2014 -2020 рр. та аналіз пропозицій Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки дозволив сформулювати конструкт дослідження тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України за напрямками аналізування тенденцій соціальної та економічної нестабільності за регіонами України.

2. Аналіз доходів населення загалом по Україні протягом 2016–2020 років дозволив виокремити наступні особливості, а саме: процес зростання доходів відбувався дуже нерівномірно, що вплинуло відповідним чином на середньомісячну заробітну плату по регіонах та значно зросла диференціація між регіонами за рівнем доходів та витрат; встановлено значні суперечності прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України на 2020-

2022 рр. щодо рівня середньої номінальної заробітної плати у збільшенні приблизно на 80-90%, до прикладу для таких регіонів як Херсонська, Чернівецька, Черкаська, Хмельницька із найнижчими доходами та витратами, середньою номінальною заробітною платою досягнення на заданому рівні даних показників в умовах нестабільності є неможливим.

3. Від так аналіз даних тенденцій зумовив необхідність дослідження динаміки рівня бідності та зайнятості населення за регіонами України, а також якості системи освіти та охорони здоров'я регіонів України. Проаналізований рівень зайнятості та безробіття населення за регіонами України протягом 2018-2021 років та порівняльний аналіз із прогнозом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України на період 2020-2022 рр. дозволив встановити значні суперечності між рівнем показника безробіття у 2021 році по Україні на рівні: 1 квартал - 9,6% (1645,1 тис. осіб); 2 квартал – 8,8% (1527,5 тис. осіб); 3 квартал – 8,4% (1461,1 тис. осіб) до 2022 році на рівні 7,9%, тобто з різницею 0,5% протягом 2020-2022 років, тобто з різницею 0,5% протягом 2020-2022 років, що слід вважати як критично низьке сповільнення даного показника у найближчі роки та відсутність розробленої ефективної соціальної політики щодо зниження рівня безробіття та підвищення рівня зайнятості населення.

4. Проаналізовано ВВП та валовий регіональний продукт за регіонами, а також обсяги фінансування ДФРР програм та проектів регіонального розвитку Західних регіонів України протягом 2018-2021 років, що дозволило встановити загальне зростання реального ВВП на 8,4% протягом 2018-2020 років та при цьому встановити значні розбіжності соціально-економічного розвитку регіонів за ВРП. На основі проведеного аналізу регіональної динаміки соціально-економічного розвитку в умовах нестабільності нами запропоновано виокремити наступні рекомендації:

1) Стратегії регіонального розвитку 2021-2027 рр. повинні враховувати недоліки попереднього стратегічного планування, від так система стратегічних планувальних документів регіонального рівня повинна повністю

відповідати вимогам законодавства щодо державної регіональної політики (ДРП).

2) Регіони повинні здійснювати відбір проектів спрямованих на створення нових робочих місць та зростання доходів бюджетів, а не на освоєння коштів.

3) Проведення регіональними органами влади громадських обговорень з представниками бізнесу та наукових закладів, органів місцевого самоврядування, регіональними експертами щодо розроблення Стратегій розвитку регіонів на 2021-2027 рр.

4) Відбір регіональними органами влади проектів на фінансування за кошти ДФРР, інших бюджетних програм повинен бути спрямований на досягнення завдань регіональних стратегій.

5) Внести зміни до нормативної бази ДФРР, що сприятиме забезпеченню чіткої прив'язки проекту до конкретного технічного завдання з плану реалізації регіональної стратегії.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНКИ НЕСТАБІЛЬНОСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

3.1 Оцінювання просторових аспектів економічного зростання регіонів

Особливості наукових поглядів на диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів України в її просторовій економіці в радянському періоді полягають у:

- орієнтації на комплексний розвиток усієї території країни при розміщенні виробництв;
- превалюванні розвитку ресурсоемних виробництв, що стимулювали рівномірне освоєння ресурсів по всій території країни;
- централізації економічної системи, стандартизації управлінських рішень з регіональної політики.

За часів незалежності в Україні були започатковані дослідження з теорії міських агломерацій та систем; теорії «центр – периферія» у сфері моделювання центрпериферійних відносин між регіонами країни; державного регулювання регіонального розвитку; концепцій та моделей дослідження поведінки ринкових агентів у рамках окремих регіонів; концепції регіонального розвитку на самодостатній основі [32, с. 13].

Оскільки зростання зазвичай означає кількісні зміни, а розвиток - якісні зміни, то в економіці під ростом найчастіше розуміється збільшення ВВП (табл. 2.10, 2.11), а також інші макроекономічні показники, що відображають обсяг виробництва в той час як розвиток часто пов'язано з кращим задоволенням потреб [75; 84]. Невід'ємною рисою будь-якого процесу розвитку є неоднозначність його оцінки. Різноманітність життєвих цінностей, пріоритетів і установок ускладнює визначення соціально-економічного розвитку, базованого на перевагах окремих осіб і навіть соціальних груп. Наприклад, різна оцінка вільного часу різними особами означає, що у деяких випадках збільшення

обсягу товарів і послуг не буде еквівалентним компенсації за додаткові зусилля, докладені для їх виробництва. Звідси широкий вибір різних підходів до розвитку країни або регіону, що відображають різні точки зору дослідників, критерії оцінки змін і, нарешті, рівень узагальнення цієї оцінки [55; 65; 79].

Підхід, який застосовується в основній економічній діяльності (неокласичні моделі), що на сьогодні найчастіше використовується в дискусіях про природу зростання і розвитку, не враховує безпосередньо просторові питання. Ці моделі [62; 63; 72; 73; 74; 76; 78] не включають категорію території як окремого фактора виробництва та / або визначальних чинників технологічного прогресу.

Це суперечить концепції територіальної згуртованості, яка враховує внесок територіальних факторів в процеси економічного зростання, включає конкретні просторові цілі в політику розвитку і підвищує ефективність політики зростання та розвитку з урахуванням територіальної перспективи (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Елементи концепції територіальної згуртованості

У вищезазначених неокласичних моделях територіальні активи не є (як цілісна категорія) виробничим ресурсом, хоча численні емпіричні дослідження розширюють класичний перелік чинників зростання новими змінними, включаючи змінні, включені до категорії територіального капіталу [52] та територіальні ключі. Однак, немає жодних розмірковувань з приводу корисності даної території (регіону) і його просторових структур, від так рисунок 3.2 показує, як цю прогалину можна заповнити.

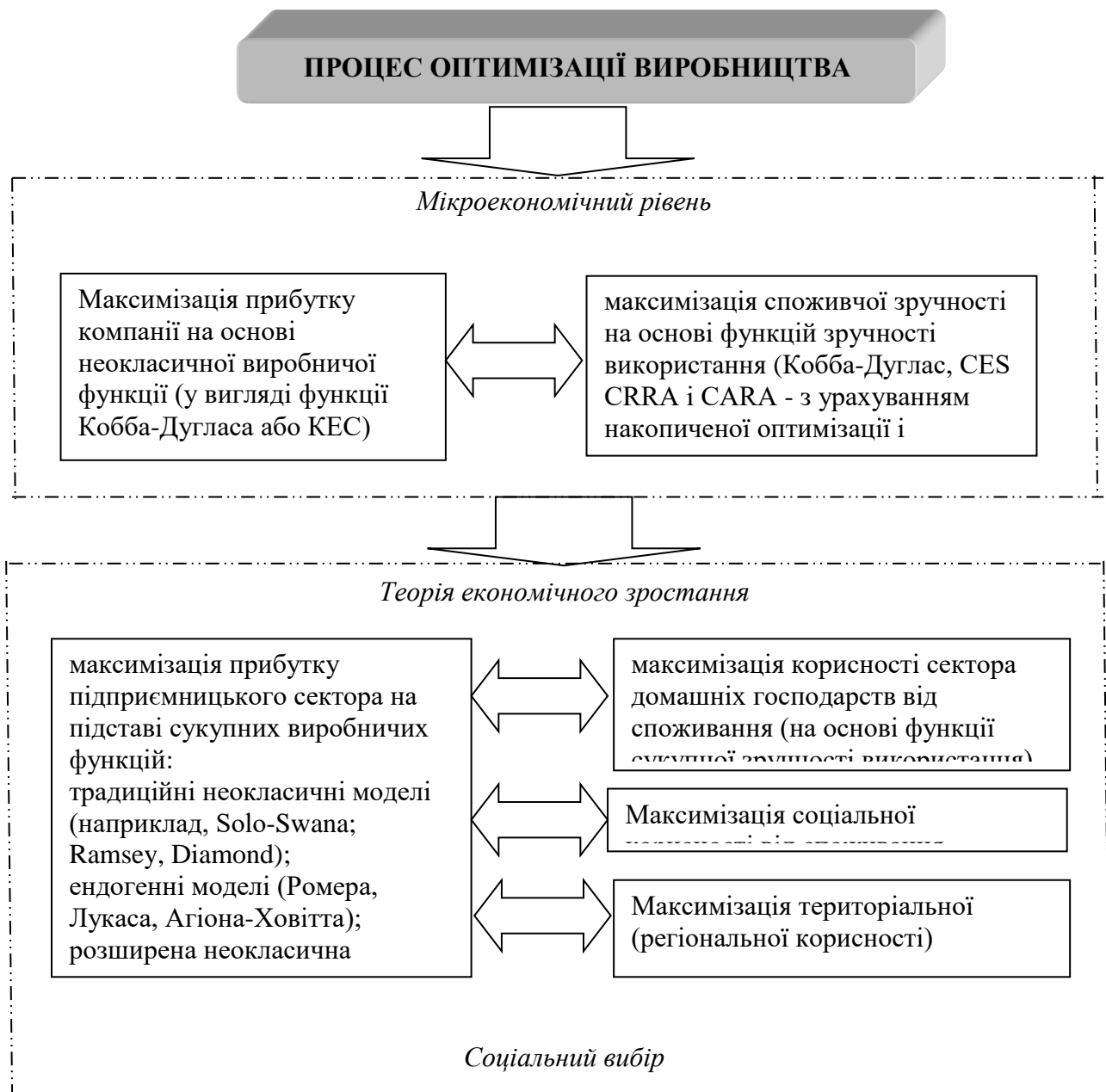

Рисунок 3.2 – Оптимізація в контексті моделей економічного зростання - неокласична парадигма

Відправною точкою є процес оптимізації, який аналізується крізь призму пересічних ринкових механізмів і соціального вибору і належить до категорії соціального оптимуму і функції соціального захисту.

Цей процес базується на індивідуальних рішеннях учасників ринкових ігор (вищий рівень споживання того чи іншого блага означає його вищу корисність для даної людини [58; 70]), які змінюються рішеннями демократично обраних представницьких органів в сферах соціальної справедливості [77] і територіальної корисності.

Таким чином, концепція територіальної корисності є творчим розвитком підходу, використовуваного для зміни результатів ринкових процесів, які є оптимальними в сенсі Парето, але неприйнятними з точки зору широкої громадськості.

В основі оптимуму Парето лежить індивідуалістичний підхід, що враховує - відповідно до ідеї споживчого суверенітету тільки переваги домогосподарств. Відповідно до цього підходу, наприклад, підвищення добробуту заможніших людей без зміни положення бідніших споживачів оцінюватиметься позитивно, хоча в масштабах економіки в цілому така система може бути чинником, що обмежує економічне зростання в довгостроковій перспективі і таким чином впливає на рівень життя всіх жителів [77, с. 72].

Соціальний оптимум (рисунок 3.3 b), з іншого боку, означає найбільш бажаний (Соціальні переваги, особливо ті, що стосуються альтернативи ефективності та справедливості, знаходять своє відображення в формі кривих соціальної байдужості, які, в свою чергу, визначаються функцією соціального забезпечення.

Ці криві демонструють різні комбінації зручності використання для двох соціальних груп, які на даний момент представляють один і той же рівень зручності використання для суспільства в цілому) стан розподілу доходу (і, отже, споживання) даної громади серед конкретних груп домогосподарств, виходячи з припущення про наявність певної межі обсягу доступних товарів і здатності перетворити його в корисний для конкретних споживачів.

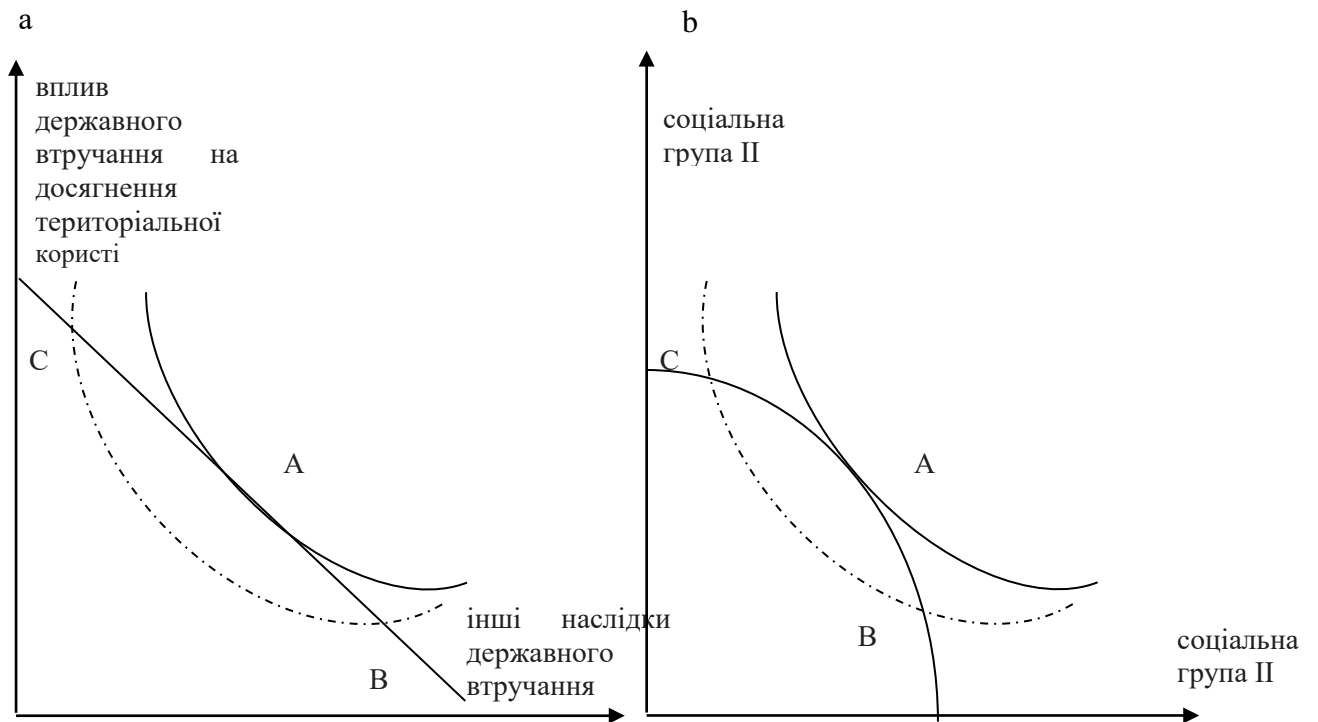

Рисунок 3.3 – Оптимальний варіант з використанням понять територіальної (регіональної) і соціальної користності

Ці криві демонструють різні комбінації зручності використання для двох соціальних груп, які на даний момент представляють один і той же рівень зручності використання для суспільства в цілому) стан розподілу доходу (і, отже, споживання) даної громади серед конкретних груп домогосподарств, виходячи з припущення про наявність певної межі обсягу доступних товарів і здатності перетворити його в корисний для конкретних споживачів.

Тому соціальний оптимум передбачає модифікацію кривої контракту, тобто сукупність всіх ефективних точок в сенсі Парето. Це означає, що зростання ВВП, яке поліпшує оптимум в сенсі Парето, може призвести до соціального субоптимуму, якщо приріст користності непривілейованих соціальних груп буде відносно низьким. Результатом можуть бути, наприклад, соціальні заворушення і нестабільність всієї економічної системи. Питання просторового характеру можна розглядати аналогічно, аналізуючи користність, наприклад, крізь призму поліцентричності економічної системи тієї чи іншої країни або регіону. В даному випадку, однак, предметом вибору є не рівні

корисності від споживання різних соціальних груп, а рівні корисності від різних комбінацій споживання та росту ВВП в просторі, припускаючи, що ступінь поліцентричності може обмежити темпи зростання регіонального (або національного) ВВП, як це припускає, наприклад, Світовий банк, що, відповідно, заповнює істотний пробіл у неокласичній школі стосовно просторового аналізу.

Що стосується неокласичної парадигми, то гетерогенна територія є рідкісним явищем, що може у різний спосіб задовольнити потреби громади, що на цій території проживає. Можливі альтернативи використання територіального потенціалу (наприклад, стимулювання економічного розвитку *versus* збереження природного середовища) і формування життєвого рівня населення (наприклад, зміцнення поліцентричної системи розселення або підтримка високої концентрації соціально-економічної діяльності в головному регіональному центрі) створюють різні комбінації (структури), які дана територія може представляти для суспільства.

Однак слід пам'ятати, що територіально-орієнтована парадигма [51] передбачає, що поліцентричність не повинна бути явним обмеженням зростання ВВП регіону або країни в цілому через більш інтенсивне використання ендегенних потенціалів, тобто використання незадіяних активів.

Якщо у випадку досліджень економіки, орієнтованої на пропозицію, неокласична функція виробництва піддавалася змінам, спрямованим на облік неускладнених або частково відтворених в просторі факторів (рис. 3.2), то категорія території була обмежено введена в утилітарну теорію. Звуження зв'язку між виробництвом і зручністю використання до традиційної неокласичної системи обґрунтовується припущенням про відсутність територіальної диференціації та відсутність значимості географічної та часової відстані. Якщо ці обмеження будуть зняті, то при аналізі території слід брати до уваги, подібно до соціальних питань, вигоди від різних масштабів діяльності центрів зростання та периферійних районів.

3.2 Удосконалення концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України

Концепція просторового соціально-економічного розвитку регіонів України отримала певні доповнення у працях Козирєвіа О.В., яка запропонувала такі гіпотези [31, с. 385]:

1. Про неоднорідність соціально-економічного простору країни.
2. Про асиметричність розподілу регіонів країни за рівнем їх соціально-економічного розвитку.
3. Про нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів країни.
4. Про зростання кількості проблемних регіонів у країні за рівнем їх соціально-економічного розвитку.
5. Про пріоритетність впливу факторів на соціально-економічний розвиток регіонів країни.
6. Про ієрархічність побудови соціально-економічного простору країни.
7. Про конвергентно-дивергентні процеси розвитку ієрархічних рівнів соціально-економічного простору країни.
8. Про поляризацію точок економічного зростання соціально-економічного простору країни.

Гіпотези 1–4 концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України пов'язані з теорією неоднорідності соціально-економічного розвитку регіонів; теорією нерівномірності соціально-економічного розвитку; теорією проблемності регіонів та теорією стадійності економічного розвитку.

Гіпотеза 5 була сформульована та доведена з використанням надбань теорій факторів економічного зростання, дифузії інновацій, агломераційного ефекту.

Гіпотези 6–8 базувалися на теоріях центр – периферія, конвергентно-дивергентного розвитку, точок економічного зростання [32, с. 9].

Згідно з даними New Economic Geography [50; 61], взаємодія агломераційних сил і транспортних витрат визначає місцеположення діяльності

людини. Внутрішня неоднорідність даної території передбачає диференційовану привабливість окремих підтериторій (відрізняються, наприклад, за критерієм функціональної взаємозалежності). Впровадивши вищевикладені міркування до рівня утилітаризму, можна побачити, що окремі компоненти даного регіону - міські, субрегіональні і місцеві центри, агломерація, сільські, прикордонні та природні - представляють іншу територіальну корисність. Цей термін може бути визначений наступним чином:

- це ресурси даної території, які безпосередньо відповідають потребам споживачів і виробників. Сюди належать такі потреби, як робота, культура, розваги, освіта, ефективне і дієве бізнес-середовище і т.д. Деякі з цих ресурсів, як, наприклад, просторовий порядок і доступ до краси ландшафтів, не входять безпосередньо до виробничих функцій, хоча значною мірою визначають якість життя населення.

- це тимчасова доступність до даної території з точки зору інших територій, що утворюють регіон або країну.

Для того, щоб краще проілюструвати двовимірну категорію територіальної корисності, можна використовувати приклад регіону, що складається з двох окремих функціональних областей – X і Y. Це обумовлено, в тому числі, статичними грошовими і негрошовими вигодами і динамічними негрошовими вигодами.

У першому випадку слід згадати про локальні ефекти, спричинені близькістю підприємств даного сектора [66] та ефекти урбанізації, які є наслідком взаємозалежності між різними секторами, розташованими в безпосередній географічній близькості (наприклад, в районі міського центру) [64]. З іншого боку, динамічні переваги негрошового фактора належать до внутрішньогалузевого (Marshall-Arrow-Romer) [71] та міжгалузевого [64] потоку знань.

Якщо ситуація на ринку праці покращиться в зоні X, наприклад, в результаті притоку інвестицій інноваційно-орієнтованих видів діяльності, що збільшують ВВП в X, - а нефіксовані фактори, що визначають корисність,

залишаються незмінними, можна говорити про збільшення територіальної корисності території X для жителів усього регіону. Аналогічна ситуація виникне і в тому випадку, коли - *ceteris paribus* - зросте доступність часу на ринку праці функціональної території X. У літературі з даної теми можна знайти поняття територіальної корисності або просторової зручності (*territorial utility* чи *spatial utility*).

Наприклад, термін «територіальна корисність» фігурує в моделі *tequili* програми ESPON, де територіальна корисність відображається в ряді показників, що висвітлюють чутливість регіону до територіально орієнтованої політики ЄС [59].

Концепція територіальної корисності з'являється також в аналізі міграції між міськими центрами і всередині них [80], де вона належить до переваг населення щодо зміни місця розташування в результаті відмінностей в оплаті праці та орендної плати. Цей термін також використовується в сфері теорії суспільного вибору для демонстрації політичних уподобань [68, с. 89]. З технічної точки зору поняття територіальної корисності належить до категорії потенційної доступності. Однак на рівні застосування та інтерпретації ці терміни відрізняються один від одного.

Поняття територіальної корисності можна проілюструвати використанням кривих байдужості, які представляють (рис. 3.1а) різні соціально еквівалентні поєднання очікуваної територіальної корисності та вигод від втручання держави, що не орієнтовані на зміни цієї корисності.

Категорія внутрішньо диверсифікованих територій є, з одного боку, важливим фактором, що впливає на економічне зростання (наприклад, агломераційний ефект), а з іншого - одним з факторів порушення функціонування ринкового механізму (пов'язаного, зокрема, з обмеженою пропозицією громадських благ і неповнотою або відсутністю окремих ринків в периферійних районах або макроекономічних потрясінь).

На думку традиційної неокласичної школи, найбільш ефективним регулятором процесів, що відбуваються в соціально-економічній сфері, є ринок.

Тому в його рамках сформульований постулат мінімалістського втручання органів державної влади. З іншого боку, слід згадати неокейнсіанську традицію, що виправдовує втручання згори в процеси розвитку. Залишаючи осторонь оціночні судження, слід зазначити, що прийняття неоліберального підходу призведе до відсутності або значного скорочення включення категорій територіальної корисності в політику розвитку. Відсутність очікувань щодо територіальної корисності не дозволить врахувати цю категорію при аналізі, базованому на неокласичній виробничій функції.

Необхідність державного втручання для максимізації вигод від застосування підходу Парето впливає з ряду ключових моделей зростання (як традиційних неокласичних структур, так і концепції так званої нової теорії зростання). Зокрема йдеться про: модель Ромера "Навчання на практиці" [1986]; модель Лукаса [1988]; модель Ромера зі зростаючим числом товарів [1990], де економіка, керована центральним планувальником, розвивається швидше, ніж вільна конкурентна економіка. Також в разі неокласичних моделей Солоу [1956] і Свона [1956], допуск занадто високої норми заощаджень (екзогенна змінна в моделі) призведе до динамічної неефективності. Тільки прийняття припущень так званого золотого правила дозволить максимізувати споживання домашніх господарств.

Точка дотику даної кривої байдужості з лінією бюджетних обмежень органів державної влади визначає структуру державних інвестицій. Як видно, територіальна корисність вирішує проблему просторової неоднорідності, тоді як раніше представлена концепція [77] фокусується на соціальних відмінностях (рис. 3.3b).

Включення категорії територіальної корисності має серйозні наслідки для розвитку в традиційному неокласичному сенсі економічного зростання. Просторова неоднорідність даного регіону може бути пов'язана з необхідністю виявлення та розвитку ендогенних потенціалів його окремих функціональних областей. Інвестиції в ряд перерахованих вище територіальних ресурсів у свою

чергу вимагають покриття витрат і ризиків, що часто є дуже високими для приватного сектора.

Запропоновано включити до державного регулювання, спрямованого на досягнення очікуваної територіальної корисності та підвищення соціально-економічного рівня розвитку регіонів:

- прагнення до зміцнення поліцентричної структури поселень в регіоні;
- заходи, спрямовані на підвищення доступності регіональних і місцевих центрів розвитку;
- зростання і підвищення якості надання суспільно-корисних послуг, зокрема, периферійних територій.

Втручання, що не враховують територіальну корисність (наприклад, здійснювані в рамках секторальної політики), можуть призвести до підвищення динаміки виробництва (наприклад, шляхом заохочення концентрації економічної активності в головному центрі агломерації регіону), хоча і з обмеженим використанням потенціалу регіону для підвищення рівня життя якомога більшого числа людей. Форма кривих байдужості буде визначатися обмінним зв'язком (прийнятим суспільством) між ефектами політики, спрямованої на досягнення передбачуваної територіальної корисності, і вигодами від діяльності регіональних властей, які не враховують вплив просторових проблем на підвищення рівня життя населення регіону [49; 67].

Таким чином, потенціал регіону не може бути повністю використаний в процесі макроекономічного відтворення, що суперечить постулатам, сформульованим на основі ендогенної політики регіонального розвитку, базованої на новій теорії зростання і новій економічній географії. Територіальне розмаїття має наслідки, що виходять далеко за рамки неокласичної концепції економічного зростання. У ситуації концентрації економічної активності, характерної для сучасної вільної ринкової системи, втручання, спрямоване на досягнення очікуваної територіальної корисності, може привести до скорочення просторової нерівності доходів і підвищення

рівня життя населення периферійних територій за рахунок, наприклад, ослаблення агломераційних вигод. Від так у регіонах з вищими темпами зростання деконцентрація може бути досягнута відповідно до ринкової логіки. Цей ефект буде розглядатися як ознака регіонального розвитку та вищого рівня територіальної згуртованості, хоча процес його досягнення - через систему перерозподілу доходів - може обмежити динаміку економічного зростання.

В цьому напрямку певна роль відводиться формуванню в регіонах сучасної ефективної системи інституційної підтримки регіонального розвитку, ключовим елементом якої мають стати агенції регіонального розвитку – це один з головних пріоритетів державної регіональної політики. Успішна діяльність агенцій стане вагомим кроком для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів, стратегічного планування регіонального розвитку на засадах смартспеціалізації, створення сприятливих умов для активізації інвестиційної, експортної та підприємницької діяльності.

Для регіонів України можливість створення агенцій з'явилася в 2015 році, коли Верховною Радою України був ухвалений Закон України «Про засади державної регіональної політики». Прийняттям цього Закону були закладені підвалини для формування в Україні нової інституції – агенції регіонального розвитку та визначено основні принципи державної регіональної політики. Наступним кроком стало схвалення 11 лютого 2016 року Кабінетом Міністрів України Типового положення про агенцію регіонального розвитку, що остаточно врегулювало законодавче поле для створення та діяльності агенції.

Відповідно до законодавства, агенція регіонального розвитку є неприбутковою (отримання прибутку не є метою діяльності) та небюджетною (не фінансується з Державного бюджету України) установою, що утворюється на засадах партнерства між державним, приватним та громадським секторами, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями.

Головна мета діяльності агенції - ефективна реалізація державної регіональної політики. Засновниками агенцій можуть бути Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради

та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. Співзасновниками агенцій можуть бути регіональні торгово-промислові палати, асоціації місцевого самоврядування, громадські організації та інші.

Агенції регіонального розвитку володіють значним потенціалом для прискорення інноваційних змін в економіці країни. Інновація має дуже широке значення і включає в себе запровадження нових підходів на організаційному, комерційному, менеджерському, технологічному та інших рівнях. Тобто, обіймає всі сфери функціонування підприємства. Це пов'язано як з підвищенням ефективності діяльності підприємства так і з трансфером технологій.

Для ефективного функціонування інноваційного процесу на регіональному рівні, необхідними є наступні складові:

- формальні і неформальні контакти між різними стейкхолдерами та учасника інноваційного процесу;
- наявність відповідної інфраструктури;
- відповідність між пропозицією інноваційних сервісів та попитом на нього.

Можна виокремити такі потреби підприємств для успішного впровадження інновацій:

- моніторинг потенційних інновацій (процес пошуку, оцінки та відбору перспективних технологій);
- фінансування (дофінансування) науково-дослідних робіт (R&D);
- підтримка розробки власного продукту;
- підтримка в захисті прав інтелектуальної власності;
- розробка стратегії розвитку підприємства;
- оптимізація внутрішніх процесів підприємства;
- підвищення якості менеджменту;
- сприяння створенню самодостатнього підприємства;
- визначення цільової групи покупців;

Вивчаючи відповідний зарубіжний досвід, можна навести приклад Агенції регіонального розвитку Швеції у діяльності якої виділяють наступні сфери послуг, що к томц числі, надаються малим та середнім підприємствам:

- позики;
- стратегічне планування розвитку підприємства;
- інтернаціоналізація підприємств;
- розвиток продукту;
- консультування;
- послуги для підприємців-початківців.
- сприяння експортній діяльності;
- підбір персоналу та підвищення професійної кваліфікації працівників;
- консультування з оцінки ефективності діяльності підприємства та надання рекомендацій щодо її підвищення;
- розробка стратегії впровадження інновацій;
- супровід реалізації бізнес-ідей;
- аналіз ринку [37].

На сьогодні у 21 регіоні України агенції регіонального розвитку зареєстровані, у 16 регіонах, утворені відповідно до законодавства – засновниками є відповідні облради та облдержадміністрації. Водночас відбувається процес припинення діяльності згідно чинного законодавства агенцій регіонального розвитку Донецької та Львівської областей.

3.3 Оцінка впливу територіального капіталу на моделі економічного розвитку регіонів

Поняття «територіального капіталу» вперше був запропоновано у контексті регіональної політики як «активи, що є основою для ендогенного зростання в кожному місті чи регіоні, а також інституцій, прийняття рішень та професійних шляхів здатність якнайкраще використовувати ці активи».

Загалом термін «територіалізація – territorialization» – відносно новий в економічній науці, його вживання почалося на рубежі 1980-1990-х років. Попри те, що він має у лінгвістичному сенсі загальний корінь із словами «територія» і «територіальний», його зміст набув нового значення в економіці на відмінну від поширеного вживання в якості простору, в межах якого здійснюється національний суверенітет. Введення до наукового обігу терміну «територіалізація» з 1980-х років все більшою мірою пов'язується із завданнями нарощування місцевого потенціалу за рахунок територіального фактору як такого та можливостей територіальних громад [56].

Серед цих факторів виділяють: географічне положення, розмір, місткість виробництва, клімат, традиції, природні ресурси, якість життя, переваги агломерації породжені містами, бізнес-інкубаторами та промисловими районами або інші бізнес-мережі, які допомагають зменшити трансакційні витрати, м'які фактори, такі як розуміння, звичаї та неформальні принципи, що дозволяють суб'єктам господарювання співпрацювати в умовах невизначеності, системи цінності (наприклад, солідарність) та середовище місцевого розвитку в результаті співпраці інститутів, принципів, суб'єктів господарювання, вчених та політиків та які дають змогу розвивати творчість та інновації. Проте, даний перелік не містить чіткого посилення на фактори територіального зростання, такі як доступність, хоча ми говоримо про мережеві з'єднання в економічному контексті.

Територіалізація має своєю важливою складовою наявність і ефективне використання територіального капіталу. Його економічна природа має у своїй основі зміст більш широкого терміну «капітал» як вираз само зростаючої вартості. Цей процес потребує наявності благ, ресурсів або накопичених результатів праці, використання яких забезпечує отримання доданої вартості у формі прибутку. Відповідно загальному розумінню суті капіталу територіальний капітал є вартістю активів території, які залучаються у виробництво в якості джерел створення доданої вартості [9].

ОЕСР [69] доводить, що «територіальний капітал для деяких приносить більший прибуток ніж інші типи інвестицій, оскільки вони краще підходять до області та ефективно можуть використовувати свої активи й потенціал». Згідно порівняльних переваг Рікардо (тобто більш конкурентоспроможні завдяки відносній вартості виробничих факторів), але і абсолютні переваги, обумовлені володінням унікальними активами.

Тоді як Марковський вважає, що територіальний капітал найчастіше розуміють як наявність матеріальних і нематеріальних факторів на заданій області, яка може створювати конкретні ресурси або обмеження. Він пропонує наступне визначення цієї категорії: «Територіальний капітал - це вид зовнішньої вигоди створені та доступні в результаті багатофункціональної взаємодії з користувачем відносно окрема територія».

Іншу модель територіального капіталу розробив Tóth Balázs István. Він розрізняє матеріальні і нематеріальні сегменти територіального капіталу. До матеріальних сегментів Tóth Balázs István відносить матеріальні основні фонди, що складаються із виробленого, фінансового та інвестиційного капіталів. Їх обсяг виражається валовим внутрішнім продуктом. До концептуальних елементів нематеріальних активів відносяться інтелектуальний, людський, психічний, творчий, знаннєвий, організаційний, відносин, культурний, соціальний [81-82].

Capello та ін. [53-54] під цим капіталом розуміють сукупність, локалізовану на заданій території матеріальних, культурних, організаційних, соціальних ресурсів, а також геніальні локуси даного місця, які разом визначають конкурентний потенціал території. Цей підхід у повній версії містить такі елементи територіального капіталу:

а) матеріальні суспільні блага: екологічні та природні ресурси, культурні ресурси, соціальна інфраструктура;

б) відчутні (матеріальні) квазінародні товари: товари та ресурси спільні, наприклад, ландшафтні чи культурні надбання, приватні мережі (включаючи ІТС);

в) матеріальні приватні блага: приватний капітал;

г) непрямі (матеріальні та нематеріальні) суспільні блага: переваги кластерів, тобто використання фізичної доступності для ефективного обміну та отримання інформації та проведення їх трансакції, посередництво між наукою та бізнесом, доступність послуг та інформації;

д) непрямі (матеріальні та нематеріальні) товари: стратегічні альянси у сфері досліджень та розробок за участю державні та приватних партнерів, інші форми державно-приватного партнерства - приватні); дослідження приватних компаній, пошук партнерів та постачальників; нематеріальні суспільні блага; нематеріальні приватні блага: людський капітал (підприємництво, творчість, приватні знання).

Звідси випливає, що територіальний капітал формує унікальність кожного регіону з точки зору просторової структури та потенціалу соціально-економічних факторів, що стимулюють його розвиток.

Отже, територіальний капітал - це всі фактори, що впливають на економічне зростання і вони нерухомі, тобто їх не можна легко перенести в інше місце розташування. Від так, вищезазначені фактори відповідають змінним, що входять до моделі територіального оптимуму.

ОЕСР виділяє три види капіталу в територіальній таксономії капіталу: матеріальні чинники, взаємозалежності, пов'язані з комерціалізацією, і нематеріальних чинників [69]. Досліджуючи джерела територіального капіталу за концепцією ОЕСР виділяють:

1. Матеріальні фактори: географічне положення, площа, чинник виробничого вкладу, клімат, традиції, природні ресурси, якість життя або агломераційні економіки міст, може також включати в себе бізнес-інкубатори і промислові райони або інші бізнес-мережі, які знижують трансакційні витрати.

2. Взаємозалежності, пов'язані з комерціалізацією: домовленості, звичаї і неформальні правила, які дозволяють економічним суб'єктам працювати разом в умовах невизначеності, або солідарності, взаємодопомоги і

спільний відбір ідей, які часто розвиваються в кластери малих і середніх підприємств, що працюють в тому ж секторі (соціальний капітал).

3. Нематеріальні чинники: результат поєднання установ, правил, практики, виробників, дослідників і політиків, які створюють умови для розвитку творчої та інноваційної діяльності.

Адаптуючи оцінку джерел територіального капіталу на моделі економічного розвитку регіонів слід відмітити проблематику оцінки людського капіталу, попри те, що аналіз демографічної ситуації та інфраструктури освіти населення за регіонами не дає змоги в повній мірі оцінити культурну компоненту чи ментальність населення того чи іншого регіону.

Згідно з документами ОЕСД людський капітал включає усі здібності, навички, знання і компетентність, яка робить індивідуума здатним до встановлення і збільшення його добробуту. Пізніші матеріали ОЕСР зазначають, що, «людський капітал» означає скарбницю здібностей, яка підтримується та розвивається за допомогою освітнього навчання чи практики, а це також означає такі знання, які розширюють пропозицію робочої сили. Це впливає на проблему визначення коефіцієнту прибутку, а також фінансово-економічної ефективності інвестицій, як зазначає Bourdieu. Значення психічного капіталу розглядається як посилення фактору знань. Він може формувати такі відносини, поведінку і емоції, які роблять індивідуума здатним на досягнення найвищих результатів. Проблема з оцінкою людського капіталу суттєво заважає порівнянності результатів територіального капіталу в системі соціально-економічного розвитку регіонів. Отже, запропоновано модель оцінки впливу територіального капіталу на соціально-економічний розвиток регіонів як поєднання аналізу матеріальних і нематеріальних факторів, взаємозалежностей, пов'язаних з комерціалізацією та факторів децентралізації (рис. В.1 Додатку В).

На нашу думку, фактори, які дозволяють оцінити потенційні ресурси регіону становлять: екологічні ресурси; культурну спадщину; людські ресурси;

ресурси соціального капіталу; ресурси, отримані внаслідок географічного положення.

Слід окремо наголосити, що у процесі бюджетної децентралізації необхідно створити умови для: надання публічних благ відповідно до потреб і вподобань місцевого населення; підвищення відповідальності місцевих органів влади за виконання закріплених за ними функцій, а отже – за ефективність видатків місцевих бюджетів; збільшення видатків місцевих бюджетів пропорційно до зростання доходів і розвитку економіки відповідної території [34].

Оскільки бюджетна децентралізація передбачає впровадження нових інструментів впливу місцевих громад й органів самоврядування на економічне зростання відповідної території, необхідно здійснювати заходи щодо стимулювання підприємницької активності, збільшення кількості підприємств та всебічно сприяти безперервному потоку товарів (робіт, послуг) від виробника до споживача [3, с. 321].

При оцінці впливу територіального капіталу на соціально-економічний розвиток регіону важливим фактором слід враховувати взаємозалежність територіального капіталу із показниками:

1. Показники житлової інфраструктури:

- житловий фонд у розрахунку на 1 особу;
- рівень зношеності житлового фонду.

2. Сухопутна доступність регіону:

- вантажооборот автомобільного транспорту;
- щільність автомобільних доріг з твердим покриттям;
- кількість поїздок в автобусах у розрахунку на 1 особу;
- відправлення пасажирів залізничним транспортом; щільність

залізничних колій загального користування.

3. Інфраструктура зв'язку:

- забезпеченість населення рухомим (мобільним) зв'язком;

- кількість абонентів інтернету в розрахунку на 1 особу.

4. Освітня інфраструктура:

- кількість професійно-технічних навчальних закладів на 1000 суб'єктів господарювання;

- кількість вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації на 1000 суб'єктів господарювання;

- кількість загальноосвітніх навчальних закладів на 10000 осіб [29].

5. Інфраструктура системи охорони здоров'я:

кількість лікарів на 10000 осіб;

кількість середнього медичного персоналу на 10000 осіб;

кількість лікарняних ліжок на 10000 осіб.

6. Людський капітал:

- демографічні характеристики;

- економічна активність населення;

- доходи населення;

- освіченість населення;

- стан здоров'я;

- людський розвиток;

- екологічна безпека.

7. Сприятливість бізнес-середовища:

- індекс ділового середовища;

- індекс ділової активності;

- індекс ділового клімату;

- зовнішньо-економічна діяльність;

- інноваційність регіону.

Від так, децентралізована модель міжбюджетних відносин характеризується такими ознаками: невтручанням держави в бюджетний процес регіонів і муніципалітетів; чітким законодавчим розмежуванням видаткових повноважень між різними рівнями управління; узгодженням

інтересів членів територіальних громад та їхніх об'єднань з інтересами держави; стабільним розвитком фінансової незалежності місцевого самоврядування [28].

Наведена модель оцінки впливу територіального капіталу на соціально-економічний розвиток регіонів дозволить:

1. Здійснювати системний моніторинг соціально-економічного становища регіонів із врахування факторів територіального капіталу в умовах децентралізації фінансових ресурсів.

2. Отримувати комплексну інформацію про показники соціально-економічного становища регіонів (житлової інфраструктури; сухопутна доступність регіону; інфраструктура зв'язку; освітня інфраструктура; інфраструктура системи охорони здоров'я; людський капітал; сприятливість бізнес-середовища).

3. Аналізувати чинники, які зумовлюють відхилення у соціально-економічному розвитку регіонів та здійснювати відповідні коригування таких відхилень.

4. Попереджувати негативні тенденції у системі соціально-економічного розвитку регіонів.

5. Оцінювати ефективність реалізації політики соціально-економічного розвитку держави та регіонів.

6. Розробляти пропозиції з комплексу типових рішень та стратегічних регіональних програм розвитку, спрямованих на усунення негативних тенденцій та явищ в соціально-економічному розвитку регіонів.

Окрім цього дана модель оцінки впливу територіального капіталу на соціально-економічний розвиток регіонів дозволяє визначити потенційну доступність населення до користування різних видів доріг; потенційний залізничний доступ до населення; потенційний доступ до лікарів; синтетичний показник частки природоохоронних територій; відсоток дорослих з вищою освітою як міра людського капіталу тощо.

Отже, у сучасних умовах нестабільності соціально-економічного розвитку регіонів при значному поглибленні їх диференціації за ВРП, власними доходами місцевих бюджетів, доходами населення та підвищенні рівня внутрішньорегіональної диференціації, тобто виникнення значних диспропорцій між міськими та сільськими територіями, зумовлює збільшення кількості дотаційних сільських і селищних територіальних громад необхідно особливу увагу акцентувати на вирівнюванні рівня регіонального розвитку, оскільки саме різношвидкісний розвиток регіонів веде до фрагментації економічного простору, зумовлює посилення соціальної нерівності.

Висновки до розділу 3

1. Визначено, що концепція територіальної згуртованості, яка враховує внесок територіальних факторів в процеси економічного зростання, включає конкретні просторові цілі в політику розвитку і підвищує ефективність політики зростання та розвитку з урахуванням територіальної перспективи повинна також містити категорію території як окремого фактора виробництва та/або визначальних чинників технологічного прогресу. Оскільки звуження зв'язку між виробництвом і зручністю використання до традиційної неокласичної системи обґрунтовується припущенням про відсутність територіальної диференціації та відсутністю значимості географічної та часової відстані, то якщо ці обмеження будуть зняті при аналізі території необхідно брати до уваги, подібно до соціальних питань, вигоди від різних масштабів діяльності центрів зростання та периферійних районів.

2. Запропоновано включити до державного регулювання, спрямованого на досягнення очікуваної територіальної корисності та підвищення соціально-економічного рівня розвитку регіонів напрямки зміцнення поліцентричної структури поселень в регіоні; заходи, спрямовані на підвищення доступності регіональних і місцевих центрів розвитку; зростання і підвищення якості надання суспільно-корисних послуг, зокрема, периферійних територій.

3. Встановлено, що територіальний капітал формує унікальність кожного регіону з точки зору просторової структури та потенціалу соціально-економічних факторів, що стимулюють його розвиток, а відтак адаптуючи оцінку джерел територіального капіталу на моделі економічного розвитку регіонів визначено проблематику оцінки людського капіталу, попри те, що аналіз демографічної ситуації та інфраструктури освіти населення за регіонами не дає змоги в повній мірі оцінити культурну компоненту чи ментальність населення того чи іншого регіону.

4. Доведено, що утворення та ефективне функціонування у кожному регіоні агенції регіонального розвитку є одним із головних пріоритетів упровадження нової державної регіональної політики в Україні. Міністерство розвитку громад та територій України розглядає агенції як партнерів у реалізації на регіональному та місцевому рівнях нових підходів до забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів і громад, упровадження трирівневої системи стратегічного планування регіонального розвитку, активізації інвестиційного, експортного та підприємницького потенціалу територій, а також реалізації проектів, спрямованих на зміцнення економічної бази територій та створення сприятливих умов для комфортного проживання, самореалізації та розвитку громадян.

5. Запропоновано модель оцінки впливу територіального капіталу на соціально-економічний розвиток регіонів як поєднання аналізу матеріальних і нематеріальних факторів, взаємозалежностей, пов'язаних з комерціалізацією та факторів децентралізації, яка дозволить здійснювати системний моніторинг соціально-економічного становища регіонів із врахування факторів територіального капіталу в умовах децентралізації фінансових ресурсів, отримувати комплексну інформацію про показники соціально-економічного становища регіонів та загалом розробляти пропозиції з комплексу типових рішень та стратегічних регіональних програм розвитку, спрямованих на усунення негативних тенденцій та явищ в соціально-економічному розвитку регіонів.

ВИСНОВКИ

1. За результатами теоретичних досліджень наукових підходів щодо трактування сутності дефініцій «економічний розвиток» та «економічне зростання» встановлено необхідність взаємовраховання обумовленості даних понять в контексті еволюційної економічної теорії із домінантною характеристикою саме кількісних та якісних змін соціально-економічної системи в довготерміновому періоді, що дозволило сформувати компонентну структуру даних понять.

2. Виокремлення основних недоліків Державної стратегії регіонального розвитку 2014 -2020 рр. та аналіз пропозицій Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки дозволив сформуванню конструкту дослідження тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України за напрямками аналізування тенденцій соціальної та економічної нестабільності за регіонами України.

3. Запропоновано включити до державного регулювання, спрямованого на досягнення очікуваної територіальної корисності та підвищення соціально-економічного рівня розвитку регіонів напрямки зміцнення поліцентричної структури поселень в регіоні; заходи, спрямовані на підвищення доступності регіональних і місцевих центрів розвитку; зростання і підвищення якості надання суспільно-корисних послуг, зокрема, периферійних територій.

4. Встановлено, що територіальний капітал формує унікальність кожного регіону з точки зору просторової структури та потенціалу соціально-економічних факторів, що стимулюють його розвиток, а від так адаптуючи оцінку джерел територіального капіталу на моделі економічного розвитку регіонів визначено проблематику оцінки людського капіталу, попри те, що аналіз демографічної ситуації та інфраструктури освіти населення за регіонами не дає змоги в повній мірі оцінити культурну компоненту чи ментальність населення того чи іншого регіону.

5. Встановлено, що особливе місце агенції регіонального розвитку у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку регіонів і громад обумовлене тим, що їх співзасновниками виступають місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, організації місцевого бізнесу, громадські організації, наукові та навчальні заклади регіону. Це дозволяє залучити широке коло фахівців та врахувати потреби та інтереси різних категорій громадян, бізнесу та органів влади при розробці пропозицій щодо стратегічних та оперативних цілей і завдань розвитку регіонів і громад.

6. Запропоновано модель оцінки впливу територіального капіталу на соціально-економічний розвиток регіонів як поєднання аналізу матеріальних і нематеріальних факторів, взаємозалежностей, пов'язаних з комерціалізацією та факторів децентралізації, яка дозволить здійснювати системний моніторинг соціально-економічного становища регіонів із врахування факторів територіального капіталу в умовах децентралізації фінансових ресурсів, отримувати комплексну інформацію про показники соціально-економічного становища регіонів та загалом розробляти пропозиції з комплексу типових рішень та стратегічних регіональних програм розвитку, спрямованих на усунення негативних тенденцій та явищ в соціально-економічному розвитку регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз стану соціально-економічного розвитку областей та міста Києва за січень-вересень 2019 року. Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/Analiz-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-sichen-veresen-2019-roku.pdf>.
2. Базилевич В. Д. Економічна теорія. Політекономія. – К. : Знання-Прес, 2004. – 614 с.
3. Бенчмаркінг регіонального розвитку країн Східної Європи : Болгарія, Польща, Словаччина, Україна : моногр. / за наук. ред. докт. екон. наук, проф. А. І. Крисоватого та докт. екон. наук, проф. Є. В. Савельєва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – 672 с.
4. Беркут О. В. Структура та динаміка диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України // Розвиток продуктивних сил і регіональна Економіка, 2 Випуск 6. 2017. – С. 182- 188.
5. Бицюра Ю. В. Економіка України в цифрах. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – 128 с.
6. Біла С. О. Регіональний вимір соціально-економічного розвитку і засади нової регіональної політики : аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір, В. І. Жук [та ін.]. – К. : НІСД, 2013. – 82 с.
7. Біленчук П. Д. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право) : навч. пос. / П. Д. Біленчук, В. В. Кравченко, М. В. Підмогильний. - К. : Атіка, 2000. – 304 с.
8. Благун І. С. Аналіз і обґрунтування показників вимірювання нерівності в розподілі доходів / І. С. Благун, Л. І. Дмитришин // Актуальні проблеми економіки. - 2013. - № 4. - С. 192-201.
9. Бондар Л. В. Сутність понять «територіальні активи» і «територіальний капітал» як базових елементів процесу капіталізації / Л. В. Бондар // Ефективна економіка. – 2013. – № 4.- С. 3. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1973>.

10. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади : досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
11. Будаговська С., Кілієвич О., Луніна І. Мікроекономіка і макроекономіка. – К. : Основи, 1998. – 517 с.
12. Булеца Н. В., Кирлик Н. Ю. Організаційно-правове середовище процесу стимулювання соціально-економічного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації. Ефективна економіка. 2019. № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7116>.
13. Булеца Н. В. Фіскальна децентралізація та соціально-економічний розвиток регіонів [Електронний ресурс] / Н. В. Булеца // Ефективна економіка. – 2015. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4657>.
14. Бурматова О. П., & Сумская Т. В. (2007). Бюджетная децентрализация как организационная основа системы местного самоуправления. Вестник НГУ. Сер. : Соц.-эконом. науки, Т. 7, Вып. 3, 223-231.
15. Бюджетний кодекс України (2010) : Верховна Рада України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>.
16. Василенко В. А. Менеджмент устойчивого развития производственных систем : монография / В. А. Василенко. – Киев : Центр учеб. лит., 2005. – 648 с.
17. Василик О. Д. & Павлюк К. В. (2004). Державні фінанси України : Підручник. К. : Центр навчальної літератури.
18. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – К. : Ін-т екон. прогнозув., 2000. – 344 с.
19. Глуха Г. Я. Зростання національної економіки : фактори, показники, регулювання : автореф. дис. ... докт. ек. наук : спец. 08.00.01 – економічна

теорія та історія економічної думки: / Г. Я. Глуха; Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет». - Дніпропетровськ, 2015. - 38 с.

20. Державна служба статистики України. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

21. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р.» : Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

22. Дмитришин Л. І. Концептуальний підхід до моделювання просторово-структурної диференціації грошових доходів населення / Л. І. Дмитришин // Актуальні проблеми економіки. - 2013. - № 6. - С. 114-121.

23. Дрінь О. Я. Нестабільність зовнішнього організаційного середовища та складові його визначення [Електронний ресурс] / О. Я. Дрінь. – Режим доступу : http://conference.spkneu.org/business_strategy_2013/tezy/drin-o-y.

24. Економічна теорія / За ред. проф. Воробйова Є.М. – К. : Харків, 2001. – 702 с.

25. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Урядовий портал. Офіційний сайт : <https://www.kmu.gov.ua/news/v-osnovi-proektu-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-do-2027-roku-znahoditsya-lyudina-yiyi-potrebi-ta-mozhivosti-dlya-rozvitku-dmitro-zhivickij>.

26. Заблодський Б. Ф. Методологічні основи формування регіональної економічної політики / Б. Ф. Заблодський, В. І. Жовтанецький // Економіка промисловості. - 2011. - № 2-3.

27. Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти". Режим доступу : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/186317.html>.

28. Західна О. Р. Удосконалення міжбюджетних відносин у контексті принципів бюджетної децентралізації в Україні / О. Р. Західна, Н. В. Савчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 190.

29. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження // ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. - Київ, 2017. - 108 с.
30. Климко Г. Н. Основи економічної теорії : політекономічний аспект : підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл. осв. / Г. Н. Климко, В. П. Нестеренко, Л. О. Каніщенко та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1999. – 743 с.
31. Козирєва О. В. Концепція просторового соціально-економічного розвитку регіонів в Україні / О. В. Козирєва, В. А. Євтушенко, Н. В. Демченко, С. В. Вельма // Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики. №2 (23) 2017.
32. Козирєва О. В. Теоретичні аспекти диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / О. В. Козирєва ; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. – Харків : КНЕУ, 2016. – 39 с.
33. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація : цілі та напрями реформ / І.О. Луніна // Економіка України. – 2014. - №11. – С. 62.
34. Державна регіональна політика Міністерство розвитку громад та територій України Офіційний сайт : <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/zdiysnennya-zahodiv-spryamovanih-na-rozvitok-sistemi-ohoroni-zdorovya-u-silskiy-mistsevosti/stan-realizatsiyi-proektiv/>
35. Омаров А. Е. Державне регулювання міжрегіонального співробітництва в економічній сфері : дис. канд. наук з держ. упр. : спец. 388 25.00.02 «Механізми державного управління» / А. Е. Омаров - Харків. регіон. ін.-т держ. упр. – Харків, 2009. – 214 с.
36. Палехова В. А. Макроекономіка : навчальний посібник. – 2-ге вид., доп. та перероб. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 304 с.
37. Платні послуги агенцій регіонального розвитку. Практичний посібник : Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-

комунального господарства. – Київ. – 2019 : <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/Posibnik-ARR.pdf>

38. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньо регіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» : за станом на 20 травня 2009 р., № 476. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-п>.

39. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>.

40. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2020-2022 роки. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Електронний ресурс : file:///C:/Users/Halyna/Downloads/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%B7_2019.pdf.

41. Ринкова трансформація економіки України : проблеми регулювання / За ред. Бесєдіна В. Ф., Музиченка А. С. – К. : НДЕІ Міністерства економіки України, 2005. – 551 с.

42. Сторонянська І. З. Фінанси регіону в контексті формування конвергентної моделі регіонального розвитку / І. З. Сторонянська, М. В. Максимчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2014. - Вип. 3. - С. 302-309. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_3_33.

43. Сумська Т. Децентралізація бюджетної системи як організаційна основа системи місцевого самоврядування / Т. Сумська // Журнал європейської економіки. - 2015. - Т. 14, № 1. - С. 59-71.

44. Сухоруков А. І. Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія. – Київ : НІСД, 2012. – 368 с.

45. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2015. – 2446 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

46. Ткачук А. Державна регіональна політика України в умовах нових викликів. Електронний ресурс <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/%D0%94%D0%A0%D0%9F-%D0%B2-%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B202092015.pdf>.

47. Томарева-Патлахова В. В. Ідентифікація впливу детермінант нестабільного середовища на реалізацію державної регіональної політики в умовах глобальних викликів / В. В. Томарева-Патлахова // Приазовський економічний вісник. – 2017. – Вип. 1 (01). – С. 70–79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rev.kpu.zp.ua/journals/2017/1_01_uk/13.pdf.

48. Усков И. В. (2012). Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти. Бизнес Информ, 3, 107-111.

49. Amin A., Thrift, N. (1992) Neo-Marshallian nodes in global networks. *International Journal of urban and Regional Research*, vol. 16 (4), s. 571–587.

50. Baldwin R.E., Forslid R., Martin P., Ottaviano, G., Robert-Nicoud F. (2003) *Economic Geography and Public Policy*. Princeton : Princeton University Press.

51. Barca, F. (2009) *An agenda for a reformed Cohesion Policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations Independent Report prepared at the request of Danuta Hubner, Commissioner for Regional Policy.* Raport na portalu archiwalnym Komisji Europejskiej: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/barca_en.htm (dostęp 1 lutego 2014).

52. Camagni R. (2008) Regional Competitiveness : Towards a Concept of Territorial Capital (w:) R. Capello, R. Camagni, B. Chizzolini, U. Fratesi (red.) Modelling regional Scenarios for the Enlarged Europe. European Competiveness and Global Strategies. Berlin: Springer, s. 33–49.
53. Capello R. (2008a) The MASST Model : A Generative Forecasting Model of regional Growth (w:) R. Capello, R. Camagni, B. Chizzolini, U. Fratesi (red.) Modelling regional Scenarios for the Enlarged Europe. European Competiveness and Global Strategies. Berlin : Springer, s. 85–99.
54. Capello R. (2008b) Space and Theoretical Approaches to Regional Growth (w:) R. Capello, R. Camagni, B. Chizzolini B, U. Fratesi (red.) Modelling regional Scenarios for the Enlarged Europe. European Competiveness and Global Strategies. Berlin : Springer, s. 13–33.
55. Capello R. (2009) Space, growth and development (w:) R. Capello, P. Nijkamp (red.) Handbook of regional growth and development theories. Cheltenham–Northampton : Edwar Elgar Publishing, s. 33–48.
56. Chiasson G. Territorialisation / Guy Chiasson // Режим доступа : [http :
//
www.dictionnaire.enap.ca/dictionnaire/docs/definitions/defintions_francais
/territorialisation.pdf](http://www.dictionnaire.enap.ca/dictionnaire/docs/definitions/defintions_francais/territorialisation.pdf).
57. Domański R., 2012, Ewolucyjna gospodarka przestrzenna, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
58. Edgeworth F.Y. (1961) Mathematical Psychics : An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences. New York : A. M. Kelley.
59. ESPON (2008) Territorial Impact Package for Transport and Agricultural Policies Inception Report, Project 2013/1/6TIP TAP. Luxembourg.
60. Fagerberg J., Verspagen B. Innovation, growth and economic development : have the conditions for catch-up changed, Int. J. Technological Learning, Innovation and Development, Vol. 1, No. 1, (2007) 13.
61. Fujita M., Krugman P., Venables A. (1999), The spatial economy : cities, regions, and international trade. Cambridge–London : MIT Press.

62. Grossman G., Helpman E. M. (1991a) *Innovation and Growth in the Global Economy*. Boston : MIT Press.
63. Howitt P. (1999) Steady endogenous growth with population and R&D inputs growing. *Journal of Political Economy*, vol. 103, s. 715–730.
64. Jacobs J. (1969) *The Economy of Cities*. Nowy Jork : Random House, Vintage.
65. Markowski T. (2008) *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego (w:) Z. Strzelecki (red.) Gospodarka regionalna i lokalna*. Warszawa.
66. Marshall A. (1890) *Principles of Economics*. London : Macmillan.
67. Molle W., Cappellin R. (1988) *Regional impact of Community policies*. Avebury: Aldershot.
68. Munger M. C., Munger K. M. (2015) *Choosing in Groups*. New York : Cambridge University Press.
69. Own edition based on OECD 2001 : 15-27. (OECD (2001) : *Territorial Outlook*. Paris, OECD). / цитовано по Tóth T. Concepts of the territorial capital a területitőke koncepciói.
70. Pareto V. (1906/1966) *Le manuel d'économie politique*. 4th ed. Oeuvres complètes, vol. 7. Geneva: Droz.
71. Porter M. E. (1990) *Competitive Advantage of Nations*. Nowy Jork : Free Press.
72. Romer P. M. (1986) Increasing Returns and Long-Run Growth, *Journal of Political Economy*, vol. 94, s. 1002–1037.
73. Romer P. M. (1990) Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, vol. 98, s. S71–S102.
74. Segerstrom P. S., Anant T. C., Dinopoulos E. (1990) A Schumpeterian model of the product life cycle. *The American Economic Review*, vol. 80(5), s. 1077–1091.
75. Sen A. (1988) The concept of development (w:) H. Chenery, T.N. Srinivasan (red.) *Handbook of Development Economics*, vol. I. Amsterdam : Elsevier Science Publishers B.V.

76. Solow R. M. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70(1), s. 65–94.
77. Stiglitz J. E. (2012) *Ekonomia sektora publicznego*. Warszawa : WN PWN.
78. Swan T. W. (1956) Economic Growth and Capital Accumulation. *Economic Record*, vol. 32, s. 334–361.
79. Szlachta J. (1996) Główne problemy polityki rozwoju regionalnego Polski na przełomie XX i XXI wieku (w:) R. Broszkiewicz, B. Gruchman, Hausner J., A. Kidyba, A. Klasik, T. Kudlacz, T. Markowski, Z. Mikołajewicz, I. Pietrzyk, W. Sartorius, J. Szlachta, J. Szlanta, B. Winiarski, J. Zaucha *Strategiczne wyzwanie dla polityki rozwoju regionalnego Polski*. Warszawa : Wydawnictwo Friedrich Ebert-Stiftung, s. 16–27.
80. Taylor C. A. (1986) Spatial utility equilibrium and city size distribution in a central place system. *Journal of Urban Economics*, vol. 19, s. 1–22.
81. Tóth B. I. (2010) : Az immateriális és területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom*, 1: 65-81.
82. Tóth B. I. (2011) : Changing endogenous development : the territorial capital. *Journal of Economic and Business Research*, 2 : 137-151.
83. Trendle B., 2006, Regional Economic Instability : The role of Industrial Diversification and Spatial Spillovers, *The Annals of Regional Science*, vol. 40, no 4, s. 767-778.
84. World Bank (2007) *World Development Indicators 07*. Washington D.C. : World Bank.

ДОДАТКИ

Таблиця А.1 – Доходи населення по регіонах України, млн. грн.

	Доходи					Наявний дохід				
	2016	2017	2018	2019	2020	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	1516768	1772016	2051331	2652082	3219518	1151656	1362599	1582293	2008278	2447785
Вінницька	49418	60923	71888	94417	112916	37812	47609	55761	71930	86233
Волинська	27986	34064	40792	53204	63741	20985	26049	31267	40043	48190
Дніпропетровська	136810	166076	188816	245778	305510	105223	127830	143861	185230	234597
Донецька	142745	117471	117735	141340	174157	113343	91388	89036	106733	133394
Житомирська	36814	45053	53684	70126	83714	27831	34799	41026	52753	63903
Закарпатська	29988	37182	44137	56568	67323	21840	28282	33812	42652	50893
Запорізька	68327	81737	96695	122759	149083	53449	63841	75910	93942	116556
Івано-Франківська	37848	47152	56418	73474	86956	28139	36689	43807	55947	66525
Київська	63342	76150	90505	117755	145715	49133	58767	69552	88379	111827
Кіровоградська	28901	35350	41875	54514	64523	21605	26750	31746	40580	48513
Луганська	56233	44157	41267	49342	60086	44124	34594	30348	35814	44532
Львівська	79378	97740	116285	152256	185963	59887	74919	89517	113883	140209
Миколаївська	36373	44275	52390	67558	81497	27362	34075	40363	51964	63109
Одеська	80438	101179	118472	153640	188312	58096	77509	93463	119505	145678
Полтавська	49928	60610	71926	92768	112856	38078	46203	54362	69116	84732
Рівненська	33314	40309	47356	61831	72819	25266	31021	36374	46846	55318
Сумська	35375	44311	52551	67287	80348	27007	34189	40014	50410	60851
Тернопільська	26892	33851	40277	52196	61684	19718	25670	29954	38224	45649
Харківська	95897	116880	135675	175850	216333	71841	87736	103509	130484	161404
Херсонська	30077	38233	44268	57144	67894	22183	29695	34913	43834	52229
Хмельницька	38853	48653	57367	73520	87254	29585	38015	44362	55848	66633
Черкаська	36694	44708	53496	69399	82043	27329	33642	39992	51304	61025
Чернівецька	22941	28316	33657	43542	51288	16798	21773	25780	32861	38801
Чернігівська	31998	38780	45716	58255	68630	24509	29871	34534	43636	51552
м.Київ	240198	288856	338083	447559	548873	159534	180513	221683	269030	346360

Продовження табл. А.1.

	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн					Реальний наявний дохід, у % до відповідного періоду попереднього року				
	2016	2017	2018	2019	2020	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	26782,1	31803,1	37079,9	47269,7	57908,6	88,5	79,6	102,0	110,9	109,9
Вінницька	23421,7	29637,1	34931,4	45436,2	54992,0	91,2	86,1	105,9	114,9	108,6
Волинська	20137,2	24979,9	30012,5	38514,0	46475,1	90,8	82,5	106,0	112,2	108,0
Дніпропетровська	32036,2	39142,0	44365,9	57332,5	72883,4	94,0	81,1	99,2	112,8	114,8
Донецька	26234,4	21346,4	20927,0	25278,4	31888,0	75,4	55,2	83,7	103,6	110,7
Житомирська	22102,1	27801,4	32979,1	42683,9	52135,9	91,0	82,7	104,5	113,0	109,7
Закарпатська	17358,1	22456,7	26856,2	33891,1	40471,6	86,9	85,8	105,2	111,3	105,7
Запорізька	30181,8	36277,4	43461,6	54261,0	67982,5	94,1	80,4	104,6	107,9	112,0
Івано-Франківська	20356,7	26540,1	31718,9	40579,5	48367,7	86,7	86,7	105,9	112,5	107,6
Київська	28443,3	33955,6	40126,9	50664,4	63498,4	92,3	79,5	104,7	111,5	113,9
Кіровоградська	21954,1	27382,5	32744,7	42226,8	51018,0	89,8	84,4	104,7	111,2	108,3
Луганська	19788,3	15633,6	13792,7	16416,4	20618,6	67,6	54,5	78,1	103,4	111,4
Львівська	23595,2	29542,2	35325,0	44981,0	55510,7	90,2	82,0	104,7	113,2	110,7
Миколаївська	23458,5	29342,1	34970,5	45355,7	55543,9	87,4	83,6	104,5	111,9	110,2
Одеська	24242,0	32384,5	39132,1	50111,1	61165,6	83,8	88,0	104,9	110,6	109,8
Полтавська	26195,7	31996,5	37938,4	48663,0	60217,5	92,2	81,3	102,1	110,6	111,0
Рівненська	21781,0	26707,7	31294,8	40325,4	47729,1	91,5	80,9	102,9	112,4	106,2
Сумська	23938,1	30572,3	36084,4	45852,3	55934,4	90,3	84,2	101,5	109,5	108,4
Тернопільська	18400,5	24040,1	28194,7	36203,8	43512,5	86,5	85,8	103,1	111,9	108,3
Харківська	26274,0	32197,9	38196,6	48370,4	60117,7	89,8	81,5	102,9	109,1	111,0
Херсонська	20727,9	27880,0	32967,9	41695,0	50109,4	85,2	89,2	102,9	107,5	107,9
Хмельницька	22686,1	29291,9	34394,5	43638,1	52487,6	88,6	86,5	103,5	111,0	107,8
Черкаська	21760,5	26969,7	32327,2	41853,5	50292,6	89,3	82,3	104,7	111,6	107,0
Чернівецька	18475,6	23929,0	28360,8	36214,5	42850,4	85,7	87,2	105,2	113,4	107,1
Чернігівська	23093,4	28440,4	33231,3	42501,2	50895,4	85,9	79,8	101,4	110,4	106,4
м.Київ	62715,1	76513,7	92253,6	118207,6	141173,8	100,2	85,3	106,2	110,6	108,

Таблиця А.2 – Середньомісячна заробітна плата по регіонах (у розрахунку на одного штатного працівника)

	Січень-грудень 2018 р.	Січень-грудень 2019 р.		Січень-грудень 2020р.		Січень-жовтень 2021 р.	
	грн	грн	% до відповідного періоду попереднього року	грн	% до відповідного періоду попереднього року	грн	% до відповідного періоду попереднього року
Україна	5183	7104	137,1	8865	124,8	10306	118,9
Вінницька	4189	6121	146,1	7801	127,4	9151	120,0
Волинська	4047	5849	144,5	7324	125,2	8485	118,7
Дніпропетровська	5075	6939	136,7	8862	127,7	10588	121,8
Донецька	5989	7764	129,6	9686	124,8	11568	121,8
Житомирська	4000	5836	145,9	7372	126,3	8380	115,9
Закарпатська	4298	6355	147,9	8070	127,0	9015	114,8
Запорізька	5080	6863	135,1	8726	127,1	10292	121,0
Івано-Франківська	4202	6074	144,5	7551	124,3	8734	117,1
Київська	5229	7188	137,5	9097	126,6	10749	121,4
Кіровоградська	3974	5792	145,8	7191	124,1	8222	116,3
Луганська	4637	5862	126,4	7365	125,6	8578	118,6
Львівська	4559	6391	140,2	8001	125,2	9147	116,3
Миколаївська	4887	6709	137,3	8160	121,6	9704	122,3
Одеська	4809	6542	136,1	8011	122,5	9044	115,2
Полтавська	4621	6551	141,8	8375	127,9	9734	118,9
Рівненська	4364	6013	137,8	7469	124,2	8719	120,4
Сумська	4131	5946	143,9	7324	123,2	8456	117,5
Тернопільська	3695	5554	150,3	6969	125,5	8098	119,2
Харківська	4448	6244	140,4	7657	122,6	8931	119,4
Херсонська	4046	5842	144,5	7058	120,8	8020	116,2
Хмельницька	4043	5938	146,9	7346	123,7	8449	118,2
Черкаська	4148	6042	145,7	7478	123,8	8714	118,8
Чернівецька	3828	5621	146,9	6991	124,4	7885	117,1
Чернігівська	4002	5636	140,8	6995	124,1	8130	118,3
м.Київ	8648	11135	128,8	13542	121,6	15451	117,0

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Розподіл коштів ДФРР щодо фінансування програм та проектів регіонального розвитку Західних регіонів України, тис. грн.

2017			2018			2019			2020			2021
80%	20%	Разом	80%	20%	Разом	80%	20%	Разом	80%	20%	Разом	Разом
Львівська область												
136762,698		136762,698	142211,206	80312,570	222523,776	166561,277		166561,277	286343,884		286343,884	343042,938
Івано-Франківська область												
74 462,850	52515,357	126978,207	77 557,358	43799,859	121357,217	90682,735	59140,007	149822,742	155939,265	98836,305	254775,570	292019,491
Тернопільська область												
57 827,377	40783,093	98 610,470	59 819,743	33782,691	93 602,434	69725,704	45472,588	115198,292	119200,711	75550,939	194751,650	222475,031
Закарпатська область												
67 715,001	47756,398	115471,399	70 643,377	39895,247	110538,624	82756,082	53970,530	136726,612	142295,246	90188,550	232483,796	267167,884
Чернівецька область												
48 947,464	34520,483	83 467,947	51 040,649	28824,772	79 865,421	59713,045	38942,693	98655,738	102576,682	65014,416	167591,098	192278,364

Джерело: складено за даними [1]

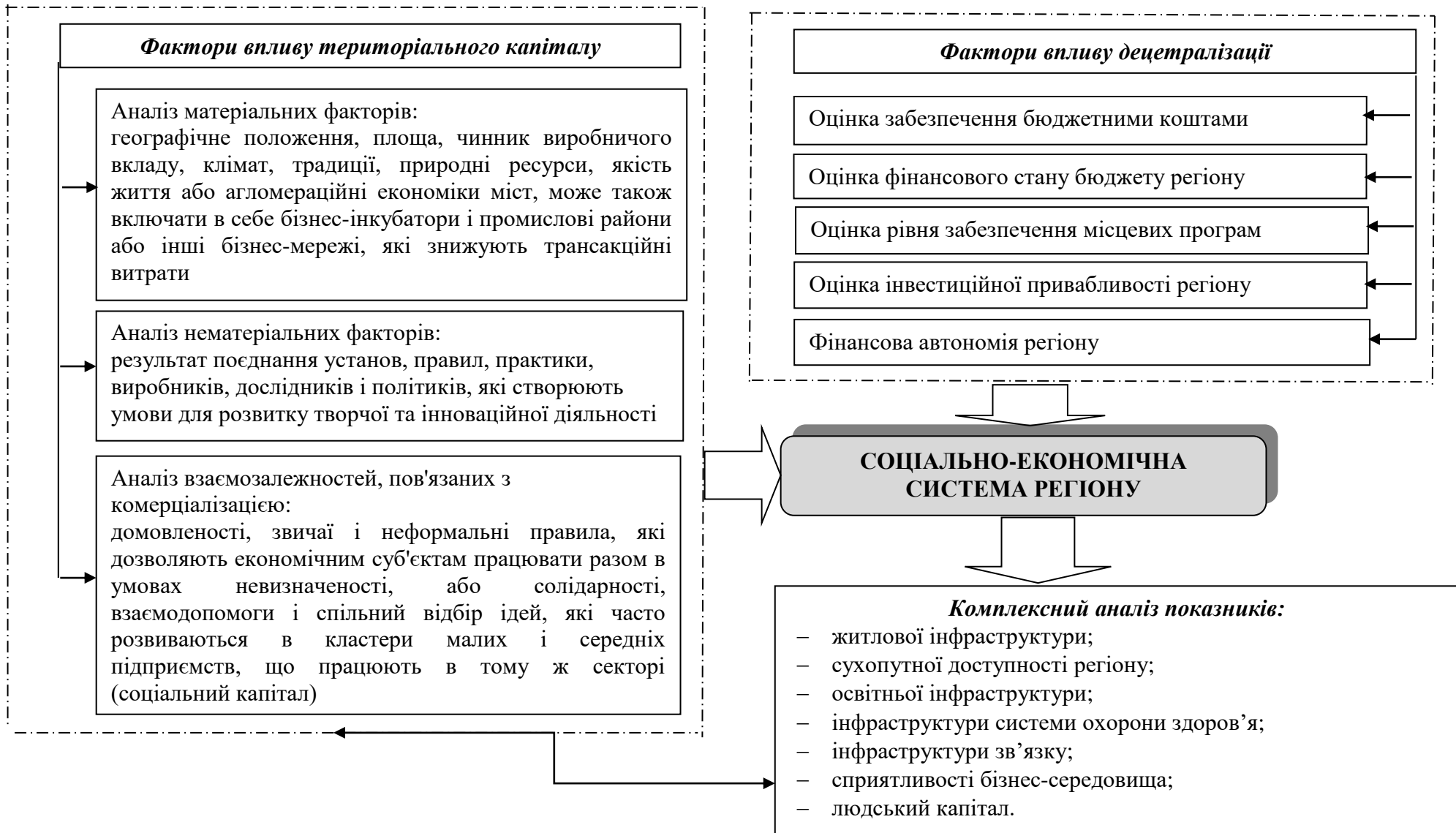

Рисунок В.1 – Модель оцінки впливу територіального капіталу на соціально-економічний розвиток регіону